

Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisans Eğitimi

GENEL EKONOMİ

MART 2004

Bu notlar; Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği tarafından (TSPAKB) Lisanslama Sınavlarına kaynak oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu notlarda yer alan her türlü bilgi, değerlendirme, yorum ve istatistiki değerler hazırlandığı tarih itibariyle, Doç. Dr. Kerem Alkin tarafından temin edilerek derlenmiştir.

Bilgilerin hata ve eksikliğinden doğabilecek zararlardan TSPAKB hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemektedir. Bu notlarda yer alan bilgiler kaynak gösterilmek şartıyla izinsiz yayınlanabilir, ancak ticari amaçla çoğaltılamaz ve satılamaz.

1	TEMEL KAVRAMLAR	1
2	ARZ VE TALEP ANALİZİ	
2.1	Talebi ve Arzı Etkileyen Bağımsız Değişkenler	10
2.2	Arz-Talep Dengesi	11
2.3	Görünmeyen El Mekanizması	11
2.4	Üretici-Tüketici Rantı	12
2.5	Toplam Arz-Toplam Talep Eşitliği	12
2.6	Arz-Talep Kaymaları	13
2.7	Esneklik (Elastikiyet) Kavramı	14
3	MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER VE YORUMU	
3.1	Makro Ekonomik Göstergelerin Analizi	16
3.1.1	Ekonomik Büyüme İle İlgili Makro Ekonomik Göstergeler	17
3.1.2	Fiyat Hareketleriyle İlgili Makro Ekonomik Göstergeler	32
3.1.3	Ödemeler Dengesi İle İlgili Makro Ekonomik Göstergeler	36
4	PIYASA TÜRLERİ, REEL KESİM - FİNANSAL KESİM AYIRIMI, PİYASALARIN İŞLEYİŞ MEKANİZMASI VE ETKİLEŞİMLERİ	
4.1	Alım-Satım Yapılan Ürünler Açısından Piyasa Türleri	40
4.1.1	Reel Kesim-Finans Kesim (Mali Sistem) İlişkileri	40
4.2	Rekabet Açısından Piyasa Türleri	41
4.3	Tam Rekabet ve Monopol Piyasasında Firma Dengesi	43
5	KAMU DENGESİ VE BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMANI	
5.1	Kamu Kesimi Genel Dengesi	44
5.2	Kamu Kesimi	45
5.3	Konsolide Bütçe	45
5.4	Bütçe Açığı	46
5.5	Bütçe Açığı'nın Finansmanı ve Bütçe Nakit Açığı	46
6	PARA VE MALİYE POLİTİKALARI	
6.1	Ekonomi Politikaları	52
6.2	Maliye Politikası	52
6.3	Para Politikası	53
6.4	Daraltıcı ve Genişletici Ekonomi Politikaları	54
6.5	Para Politikası Araçları ile Makro Büyüklükler Arasındaki İlişkiler	55
6.6	Ekonomi Politikalarının Belirlenme Mekanizması	57
6.7	Enflasyonist Ortamda Para ve Maliye Politikalarının Belirlenmesi	57

1 TEMEL KAVRAMLAR

EKONOMİ BİLİMİ: Ekonomi bir bilim dalı olarak, kaynakların sınırlı, buna karşılık insanoğlunun ihtiyaçlarının sonsuz olması nedeniyle, çeşitli sorulara yanıt arayan bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Ekonomi Bilimi, bu yönüyle kısıtlı kaynaklar ile hangi malın, kimin için, ne miktarda üretileceği ve kimler tarafından tüketileceği sorularına ve fiyatın oluşum mekanizmasını algılamaya çalışan bir bilim dalıdır. Ekonomi Bilimi çeşitli sorulara yönelik cevapları **Mikro ve Makro İktisat (Ekonomi)** başlıkları altında aramaktadır. Ekonominin mikro üniteleri olarak tüketicilerin ve firmaların ekonomik davranışlarını, ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramlarının tanımlarını gerçekleştiren Mikro Ekonomi, piyasa türlerini, piyasaların işleyiş mekanizmasını ve farklı piyasa koşullarında firma dengesinin nasıl oluştuğunu da araştırmaktadır. Makro Ekonomi alanı ise, ülke ekonomisi ve dünya ekonomisini ilgilendiren konu başlıklarını inceleyen bir ana alt daldır. İstihdam, büyüme, enflasyon, kamu dengesi, dış ticaret, ödemeler dengesi gibi konu başlıkları makro ekonominin ilgi alanına girer.

İnsanoğlu ilkel kavim yaşantısı içerisinde temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak çeşitli malları temin etme mücadelesine girdiğinden bu yana ekonomi kavramı ile özdeşleşmiştir. İkel kavim yaşantısı içerisinde ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak, trampa ekonomisi dediğimiz malın malla takas edildiği bir mübadele şekline bağlı olarak, insanoğlu ihtiyacı olan çeşitli malları temin etmeye çalışmıştır. Bu nedenle, insanoğlunun ekonomi ile bağlantılı olarak ilk tanıştığı kavramlar, ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramları olarak tarif edilebilir.

İHTİYAÇ: İhtiyaç, karşılanmadığı zaman acı ve üzüntü, karşılandığında ise mutluluk (haz) veren bir duygudur. İnsanın hayatta kalabilmesi için mutlaka karşılanması gereken ihtiyaçlara (soluma, gıda, giyinme, barınma, savunma vb.) “hayati”; “biyolojik” veya zorunlu ihtiyaçlar, bu kapsama girmeyenlere ise kültürel ve sosyal ihtiyaçlar adı verilir. Bu süreç, **İhtiyaçlar Hiyerarşisi** veya **İhtiyaçlar Piramidi** ile açıklanmaya çalışılmıştır. Piramidin tabanında, zorunlu, piramidin orta bölümünde kültürel ve piramidin tepesinde sosyal ihtiyaçlar yer almaktadır.

FAYDA: Mal veya hizmetlerin herhangi bir ihtiyacı giderebilme yeteneği veya derecesidir. Tüketici herhangi bir malı kullandığında bundan bir tatmin elde eder. Tüketicinin elde ettiği bu tatmine “fayda” diyoruz. Örneğin, vücudumuzun temel ihtiyaçlarını karşılama özelliğine sahip olan su faydalıdır. Fayda bir başka açıdan, herhangi bir mal ve hizmetin, taşıdığı özelliklere bağlı olarak, her hangi bir ihtiyacı giderebilme yeteneği ise, her tüketicinin aynı maldan elde ettiği fayda farklılık gösterebilir.

DEĞER: Mal ve hizmetlere verilen öneme “değer” denir. Birey ve/veya toplum, bir mal veya hizmetin değerini, o mal ve hizmetin sağladığı fayda, o mal veya hizmetin yeryüzünde bol veya kıt olması ve o mal ve hizmetin kalitesine bağlı olarak tayin eder. Eğer, bir malın değeri salt sağladığı fayda ile ölçülebiliyor olsa idi, suyun elmasdan daha değerli olması gerekirdi. Ancak, insanoğlu bir malın değerini belirlerken, bir mal ve hizmete tüketiciler ne kadar sınırlı ölçüde ulaşabiliyor ise, o ölçüde değer vermektedir. Yani, insanoğlunun bencil olması, sınırlı sayıda mal veya hizmete daha yüksek bir değer biçilmesine neden oluşturmaktadır. Dolayısı ile, malın sağladığı fayda, malın bol veya kıt olması ve malın kalitesi, yani üç farklı unsurun birleşimi malın değerinin belirlenmesini sağlamaktadır.

FİYAT: Bir mal veya hizmetin değerinin parasal ifadesine 'fiyat' denilmektedir. Her hangi bir mal veya hizmetin değeri, o ekonomide geçerli olan ortak değer ölçüsü ile parasallaştırılarak fiyata dönüştürülür. Bu ortak değer ölçüsünün mutlaka bugünkü anlamda kağıt ve madeni para

olması şart değildir. İlkel kavim yaşantısında para niyetine kullanılmış tarımsal ürünler, metal parçaları, kolyeler ve altın ve gümüş para da ortak değer ölçüsü olarak değerlendirilmelidir ve kullanılmışlardır. Bir ulusal ekonomide, onbinlerce mal ve hizmetin değeri ortak değer ölçüsü ile fiyata dönüştürüldükten sonra, ortaya çıkan fiyat topluluğuna **fiyatlar genel seviyesi** veya **fiyatlar genel düzeyi** denmektedir. Fiyat istikrarı, bir ulusal ekonomi için vazgeçilmez bir unsurdur. Merkez Bankası'nın asli fonksiyonu fiyat istikrarını sağlamaktır. Günümüzde, sıfıra yakın oranlarda, yani yıllık bazda yüzde 1'lik, yüzde 2'lik enflasyona sahip gelişmiş ekonomiler, göreceli olarak fiyat istikrarına sahip ülkeler olarak kabul görmektedir. Nitekim, AB kriterine göre yıllık enflasyon oranı tavanı, en düşük enflasyon oranına sahip 3 AB ülkesinin ortalama enflasyon oranına 1,5 puanın eklenmesi ile bulunur ki, bu oranın 2002 yılı için geçerli olan değeri yüzde 2.7'dir.

ENFLASYON VE DEFLASYON: Bir ulusal ekonomide, fiyatlar genel seviyesinin veya düzeyinin düzenli ve sürekli olarak artması veya yükselmesi sürecine enflasyon denir. Enflasyon, Latince Inflatio; yani şişkinlik kelimesinden türetilerek oluşturulmuş bir kavramdır. Mal ve hizmetlerin fiyatlarını temsil eden fiyatlar genel seviyesindeki düzenli ve sürekli azalma veya düşüş ise deflasyon olarak adlandırılır. Örneğin, Japonya son 7 yıldır deflasyon sorunu yaşamaktadır. Bir ulusal ekonominin enflasyon veya deflasyon tehdidinde olup olmadığı, oluşturulan fiyat indeksleri ile hesap edilir. Türkiye'de bu hesaplama, Tüketici Fiyatları İndeksi TÜFE ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksi TEFE kullanılarak hesap edilmektedir.

DEVALÜASYON VE REVALÜASYON: Bir ülkenin para biriminin ulusal sınırlar içerisinde enflasyon nedeniyle değer yitirmesi sonucu, ülkenin para biriminin değerinin yabancı paralar karşısında değerinin ayarlanması ve bu nedenle ülkenin yerel para birimi cinsinden döviz kurlarının değer kazanması sürecine devalüasyon, ülkenin para birimi değer kazandığında, yabancı paralarının döviz kuru cinsinden değer yitirmesi sürecine de revalüasyon denmektedir. Devalüasyon ve revalüasyon, yani ülkenin para biriminin diğer ülke paraları cinsinden değerinin dalgalanması, o ülkenin rekabet durumu derinden etkilemektedir. Bir ülkenin para biriminin yabancı paralar karşısındaki değeri Merkez Bankası müdahalesi ile korunuyor ise gerçekçi bir kurdan söz etmek zordur. Merkez Bankalarının uyguladığı farklı döviz kuru politikalarının bu anlamda etkileri görülmektedir. Para biriminin yabancı paralara veya altına dönüştürülmesine yönelik kısıtlamalar ise bir başka sorundur. Buna karşılık, para birimi, diğer paralar ve altına serbestçe dönüştürebiliyor ise, bu duruma **Konvertibilite** denir.

MAL VE HİZMET: İnsanın ihtiyaçları mallar ve hizmetlerle karşılanır. İhtiyaçları temin özelliğine sahip herşeye "mal" denir. Ekmek, ayakkabı birer mal iken, berberin saç kesmesi veya doktorun hasta muayene etmesi birer "hizmet"tir.

ÜRETİM: İnsan ihtiyaçlarını gidermekte kullanılacak mal hizmetlerin yaratılması, elde edilmesi veya meydana getirilmesi sürecidir. Mal veya hizmetlerin üretimi üretim faktörleri kullanılarak gerçekleştirilir. Ekonomi bilimi, mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan üretim faktörlerini doğal kaynaklar, emek, sermaye ve girişim üretim faktörleri ile tanımlamıştır. Üretilen malların bir kısmı ileride kullanılmak üzere bozulmadan saklanıyorsa, saklanan bu kısma "stok" adı verilir.

ÜRETİM İMKANLARI EĞRİSİ: Üretim İmkanları Eğrisi; üretim faktörlerinin miktarı ve teknoloji sabitken, bir toplumun üretebileceği ve üretemeyeceği mal demetlerini ayıran bir sınır çizgisidir. Eğrinin sağındaki noktalar, üretilmeyecek mal demetlerini gösterir. Eğrinin solundaki noktalarda ise, kaynaklar ya tam kullanılamamakta, ya da kötü kullanılmaktadır. Bu durumda, bu eğri üzerinde, yukarıdaki bir noktanın veya aşağıdaki bir noktanın tercihi, **Fırsat Maliyeti** olarak değerlendirilebilir. Fırsat maliyeti, bir malı üretmek için bir başka malın üretiminden

vazgeçilen miktar olarak tanımlanabilir. Örneğin, biraz daha otomobil üretmek için, buğday üretiminin bir kısmından vazgeçmek gibi. Fırsat maliyeti, bu anlamda daha fazla otomobil üretildiğinde, üretiminden vazgeçilen buğdayın sağlayacağı avantajlardan vazgeçmenin bir bedelidir.

Ekonomik hayatta, ister firma bazında, isterse de ülke ekonomisi bazında **Azalan Verim Yasası** geçerlidir. Her ne kadar, Adam Smith Artan Verimlilik anlayışını gündeme getirmiş olsa da, günümüzde, tarımsal üretimde ve sanayi üretiminde artan nüfusa bağlı olarak David Ricardo'nun savunduğu üzere, Azalan Verim Yasası geçerlidir.

Firma bazında, doğal kaynaklar, emek ve sermaye üretim faktörleri, yani hammadde, işgücü ve makine-tehizat miktarı arasında oluşturulan hassas dengeye **Optimal Faktör Bileşim Oranı**, diyoruz. Eğer, üç üretim faktörü arasındaki hassas denge bozulup, bir veya iki üretim faktörünün miktarı sabit tutulur iken, birinin miktarı arttırılır ise, bu o firmada üretim esnasında yakalanmış olan verimlilik seviyesinin azalmasına neden teşkil eder. Bu nedenle, verimlilik azaldıkça üretim maliyetlerinin de arttığı görülür. **Marjinal kaynak maliyeti**, bu anlamda her bir ek faktör kullanılması sonucu firmanın maliyetinde meydana gelen artışlar olarak ta tanımlanabilir.

ÜRETİM FAKTÖRLERİ: Firmaların mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmek için kullanmak zorunda oldukları her unsur üretken kaynaklar veya üretim faktörleri olarak adlandırılır. Bu faktörler, üretimi gerçekleştirmek için kullanılan Doğal Kaynaklar (Hammadde ve Toprak), Emek (İşgücü), Sermaye (Milli Servet) ve Girişim (Teşebbüs) üretim faktörleridir.

Doğal kaynaklar üretim faktörü, hammadde ve topraktan oluşur. Toprak tarım ve taş ve toprağa dayalı sanayi benzeri alanlarda hammadde olma ve mal ve hizmet üretimi için kurulacak bir tesisin inşaatı için gerekli olan arazi anlamında gayrimenkul olma özelliği ile ortaya çıkar.

Emek insanın kafa ve vücut çabasıdır. Emek üretim faktörü bir ulusal ekonomide istihdam edilen işgücünü temsil eder. En vasıfsız iş gücünden en tepe yöneticiye kadar üretimde görev alan her birey emek faktörü içerisinde yer alır. Bir bireyin emek üretim faktörü içerisinde yer alması, alın teri karşılığında ücret alması ile mümkün olabilir.

Sermaye üretim faktörü, bir ulusal ekonomide mal ve hizmetlerin üretilmesi, üretildikten sonra tüketim merkezlerine taşınması ve tüketilmesi için kullanılan tüm alt ve üst yapı unsurlardır. Binalar, demirbaş, yollar, köprüler, barajlar, fabrikalar, makineler, taşıt araçları, içme suyu veya doğal gaz sistemleri, yani yer üstünde ve altında bulunan tüm fiziki unsurlar sermaye üretim faktörü kapsamına girer ve tüm bu değerlerin toplamı Milli Servet'i temsil eder.

Girişim üretim faktörü ise, diğer üç üretim faktörünü piyasalarından temin eden ve mal ve hizmet üretimini organize eden faktördür. Mal ve hizmet üretiminin gerçekleşmesi için yatırım yapan ve birikimlerini kaybetme riskini göze alarak mal ve hizmet üretiminde görev alan üretim faktörüdür. Bir nevi orkestra şefidir.

Üretim faktörleri GSMH'nın yaratılmasına sağladıkları katkı nedeniyle Milli Gelir'den bir pay almaya hak kazanırlar. Milli Gelir'den doğal kaynaklar üretim faktörünün aldığı paya rant, emek üretim faktörünün aldığı paya ücret, sermaye üretim faktörünün aldığı paya faiz ve girişim üretim faktörünün aldığı paya ise kar geliri diyoruz. Milli Gelir ülkenin ulusal sınırları içerisinde mal ve hizmet üretiminde görev alanlara ödediğimiz faktör gelirlerini tanımlamaktadır. Eğer, Türk vatandaşı olup, dünyanın başka ülkelerinde mal ve hizmet üretiminde görev alan insanlarımız var ise, örneğin yurt dışındaki işçilerimiz, onların yabancı ülkelere kazandıkları

üretim faktör gelirlerini Türkiye'ye göndermeleri halinde, yurtdışından gelen rant, ücret, faiz veya kar cinsinden faktör gelirlerine ise Dış Alem(den gelen) Faktör Gelirleri denilmektedir.

İKTİSADİ SİSTEM: Toplumunu oluşturan bireylerin yetenekleri ve aldıkları eğitim ölçüsünde mal ve hizmet üretiminde görev almaları sonucunda oluşan sosyal organizasyona İktisadi Sistem (Ekonomik Sistem) denilmektedir. Bugüne kadar uygulanabilmiş veya uygulaması süren 2 ekonomik sistem, Kapitalist ve Kollektivist Ekonomik Sistem'lerdir. İlkinde makine ve teçhizatın mülkiyeti sermaye sınıfında, ikincisinde mülkiyet işçi sınıfındadır.

İktisadi sistem, ulusal ekonomide ihtiyaçlar ile üretim arasında dengeyi en etkin şekilde sağladığı savunulan bir mekanizmanın bütünüdür. İktisadi sistemleri *kapalı ekonomi sistemleri* ve *mübadele ekonomisi sistemleri* olarak ta iki grupta toplamak olanaklıdır.

Kapalı ekonomi sisteminde üreticiler yalnız kendi gereksinimleri için üretimde bulunurlar. Gereksinimler basit olduğundan üretim tekniği de ilkindir. Mübadele ekonomisi sistemlerinde ise, her birey kendi gereksinmesinden çoğunu üretip bu fazlayı, diğer gereksinmelerini karşılamak için ihtiyaç duyduğu, ama üretmediği mallarla mübadele eder. Bu sonucu yaratan, iş bölüşümü ve uzmanlaşmadır.

FİYAT TEORİSİ: Fiyat herhangi bir malın mübadele veya değiş tokuş değeridir. Uygarlık tarihi boyunca insanoğlu malların ve hizmetlerin değerlerinin kökenlerini ve değerlerinin birbirlerinden farklı oluşlarının nedenlerini merak etmişlerdir. Fiyat teorisi de, mal ve hizmet fiyatlarının nasıl oluştuğunun analiz edilmesidir.

TÜKETİCİ DENGESİ: Tüketicinin mal ve hizmetleri kullanarak fayda sağladığını biliyoruz. Tüketicinin amacı ise, belli şartlar altında ulaşabileceği en yüksek faydaya ulaşmaktır. Bu amaca ulaştığında tüketici dengededir. Bu durumda tüketici dengesi; tüketicinin belli şartlarda en yüksek tatmini elde ettiği durumdur.

PIYASA DENGESİ: Piyasa dengesi, bir malın talep edilen miktarının arz edilen miktarına eşit olması durumudur. Piyasanın dengede olması için satıcıların satmak istedikleri, veya satmayı planladıkları, miktarın fiilen sattıkları miktara ve alıcıların satın almak istedikleri veya satın almayı planladıkları miktarın, fiilen satın aldıkları miktara eşit olması gerekir.

PIYASA EKONOMİSİ: üreticilerin ve tüketicilerin, arz ve talep koşullarına bağlı olarak aldıkları ekonomik kararlara uygun kaynak dağılımının gerçekleştiği ekonomik yapı için kullandığımız bir tanımlamadır.

FİRMA MALİYETLERİ: Firmalar mal ve hizmet üretimi esnasında toplam sabit maliyetlere ve toplam değişken maliyetlere katlanırlar. Her ikisinin toplamı firmanın katlandığı toplam maliyeti verir. Toplam sabit maliyet, üretim olsun veya olmasın firmanın katlanmak zorunda olduğu maliyetlerdir. Bu nedenle, dikey ekseninde bir değer noktasından başlayarak Q üretim miktarı yatay eksenine paralel hareket eden bir doğruyla temsil edilir. Bu nedenle, birim sabit maliyet üretim arttıkça değişen ve azalan bir doğruya sahiptir. Yani, üretilen birim arttıkça, üretilen mal başına birim sabit maliyet azalır.

Toplam değişken maliyet ise, üretim oldukça ortaya çıkan bir maliyettir ve bu nedenle sıfır orijininin başlar. Birim değişken maliyet ise, üretimin belirli bir aşamasına kadar sabit bir değer olarak giden, belirli bir aşama geçildikten sonra küçük bir sıçrama ile yine sabit bir değer olarak devam eden bir merdiven şeklindeki doğruyla temsil edilir.

FİRMA DENGESİ: Kar, belli bir miktar ürünün satışından elde edilen para veya satış hasılatı ile, o miktar ürünün maliyeti arasındaki farktır. Karlılık, işletme sermayesinin erimemesi için mutlaka ulaşılması gereken bir değerdir. Firmanın amacı karın azamileştirilmesidir. Kar azamileşince firma dengededir. Firmanın karının azami olmasının ilk şartı, marjinal maliyetin marjinal hasılatla eşit olmasıdır. İkinci şart, bu eşitliğin sağlandığı yerde marjinal maliyet eğrisinin yükselen bir eğri olmasıdır. Kronik enflasyonun geçerli olduğu ülkelerde ise yalnızca kar etmek yeterli değildir, aynı zamanda enflasyonun üzerinde bir kar gerekli ve zorunludur.

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla, kabaca bir yıl içerisinde bir ulusal ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin toplam katma değerine, ithalattan elde edilen vergi gelirleri ve net dış alem faktör gelirlerinin eklenmesi ile bulunan bir değerdir. Bir ulusal ekonominin ulusal sınırlar içinde ve dışında yarattığı bir yıla mahsus en büyük değerdir. Gayri Safi Milli Hasıla'nın üretilmesinde Milli Servet kullanılır. Türkiye'nin tahmini milli serveti 2.5 trilyon dolar civarındadır ve Türkiye her yıl milli servetinin yüzde 7.5 ile 10'u arası bir GSMH yaratmaktadır. Oysa, ABD'de bu oran yüzde 50 seviyelerindedir. Yani, Türkiye verimlilik açısından sorunlu bir ekonomidir.

GSMH, iki şekilde hesap edilmektedir. **Nominal GSMH ve Reel GSMH.** Eğer, GSMH hesaplamanın yapıldığı yıl geçerli olan mal ve hizmet fiyatları; yani cari fiyatlar kullanılarak hesap ediliyorsa, içinde enflasyon veya deflasyondan kaynaklanan deformasyonu da taşıyor demektir. Bu nedenle, fiyat hareketlerinin aldattıcı etkisinden temizlemek için ayrıca Reel GSMH hesaplanır. Reel GSMH; belirli bir baz yılın mal ve hizmet fiyatları dikkate alınarak, yani Türkiye için enflasyondan arındırılmış olarak hesap edilen bir GSMH değeridir. Bir yılın nominal GSMH değeri, enflasyondan, daha doğru bir değişiklik ile fiyatlardaki dalgalanmalardan arındırılarak, Reel GSMH değerine dönüştürülecek ise, bunun için **Deflatör** kullanılır. GSMH Deflatörü, nominal serileri reel serilere dönüştürmek amacıyla kullanılan bir endekstir. 2002 yılı için hem nominal cinsinden, hem de reel cinsinden GSMH hesaplamak mümkündür.

BÜYÜME: Ekonomik büyüme reel GSMH'daki artıştır. Bir ekonomide daha çok mal ve hizmet üretildiği sürece, reel GSMH artar ve toplum daha fazla tüketme olanağına kavuşur. Reel GSMH'da, bir önceki döneme göre meydana gelen yüzde artış oranına "ekonomik büyüme oranı" denmektedir. Yani, 2002 yılının Reel GSMH oranı, 2001 yılının Reel GSMH oranına bölündüğünde veya oranlandığında çıkan yüzdesel değişim değeri, o ekonominin ekonomik büyüme hızıdır.

DURGUNLUK, RESESYON, DEPRESYON: Eğer, bir ulusal ekonomide ekonomik büyüme yavaşlıyor ise bu durum durgunluk (stagnation) olarak tanımlanır. Kabul edilebilir ölçüde kısa bir zaman dilimi için (6 ay ile 1 yıl arası) ekonomik büyümede bir gerileme yaşanır ise bu durum resesyon olarak tanımlanmaktadır. Ancak, eğer ekonomik büyümede gözlemlenen gerileme şiddetli ve derin ise ve uzun bir zaman dilimini kapsıyor ise, bu tür bir gerilemeyi depresyon olarak tanımlıyoruz. Örneğin, 1929 Buhranı gibi.

PHILLİPS EĞRİSİ: A. William Phillips'in ortaya koyduğu bir yaklaşım olması nedeniyle, onun soyadı ile anılan bu analiz, bir anlamda içinde enflasyonun şişkinliğini barındıran nominal ücretler ile istihdam seviyesi arasındaki ters orantılı ilişkiyi tanımlamaktadır. Pek çok ekonomist bu ilişkiyi, bir ölçüde enflasyon ile işsizlik arasındaki ters orantılı ilişkiyi tanımlayan bir analiz olarak ele almayı tercih etmiştir. Yani, her ulusal ekonomi bir miktar işsizliği azaltmak için bir miktar enflasyona, bir miktar enflasyonu azaltmak için bir miktar işsizliğe katlanmak zorundadır.

STAGFLASYON: İngilizce durgunluk (stagnation) ve enflasyon (inflation) kelimelerinin birleştirilmesinden üretilmiş olan stagflasyon, ekonominin durgunluğun yaşandığı bir ortamda yüksek bir enflasyon ve işsizliği de beraber yaşaması sürecidir. Yani, üç ekonomik sorun bir

arada yaşanmaktadır. Bu durum, Phillips Eğrisi yaklaşımının da artık 1970'li yılların dünyasında geçerli olmadığını göstermiştir. Özellikle, Vietnam Savaşı ile birlikte ABD ekonomisinde görülen sorunlar ve Petrol Krizi ile birlikte dünyanın önde gelen ekonomilerinde 1970'li yıllarda gözlemlenmiş bir özel ekonomik dengesizlik sürecidir.

MİLLİ GELİR: Ekonomi Bilimi'nin tanımladığı dört üretim faktörü olan doğal kaynaklar, emek, sermaye ve girişim üretim faktörlerine dağıtılan rant, ücret, faiz ve kar gelirlerinin toplamı Milli Gelir'i verir. Milli Gelir, GSMH değerinden Amortismanlar ve Dolaylı Vergiler düşürüldükten sonra bulunan bir değerdir. Milli Gelir, üretim faktörleri arasında, her bir üretim faktörünün mal ve hizmet üretimine kattığı ve hakettiği pay kadar dağıtılabiliyorsa, yani bir haksızlık söz konusu değilse, bu duruma Adaletli Gelir Dağılımı diyoruz. Eğer, bir veya birden fazla üretim faktörü milli gelirden hakettiğinden daha fazla pay alıyor ise, bu duruma Gelir Dağılımı Adaletsizliği diyoruz.

TÜKETİM: Milli Gelir'den kabaca direkt vergilerin düşürülmesi ile, Kullanılabilir veya Harcanabilir Gelir'e ulaşılır. Kullanılabilir Gelir bireyler ve kurumlar tarafından iki şekilde kullanılır; Tüketim Harcamaları ve Tasarruflar. Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını doğrudan doğruya giderecek şekilde kullanılmasına "tüketim" denir. Bu kullanımın parasal değeri tüketim harcamalarını oluşturur.

TASARRUF: Kullanılabilir Gelir'den tüketim harcamaların karşılanmasından sonra, bireyler ve kurumlar tarafından halen harcanmamış bir artık değer kalır ise, bu değer tasarruf olarak adlandırılır. Makro ekonomide Toplam Yurtiçi Tasarruflar ifadesi ile geçer. **Tasarruf Paradoksu** ise, halkın daha yüksek oranda tasarruf etmesi ile tüketim harcamalarının azalmasının, yatırım harcamalarında da daralmaya neden olması nedeniyle, ekonomik büyümenin yavaşlaması ve tasarrufların azalmasıdır. Yani, tasarruf eğiliminin artması uzun vadede toplam tasarrufların azalmasına yol açmaktadır. Bu durum bir paradokstur.

KALKINMA: Ekonomik büyüme ülkenin üretim hacmindeki bir artıştır. Dolayısıyla ekonomik büyüme sadece sayısal bir kavram olarak ele alınmaktadır. Oysa ekonomik kalkınma ekonomideki niteliksel gelişmelerdir. Ekonomik kalkınma toplumun yaşam standartlarında, üretilen malların kalitesinde veya üretim organizasyonunda iyileşmeler yaşanan bir ortamı ifade etmektedir.

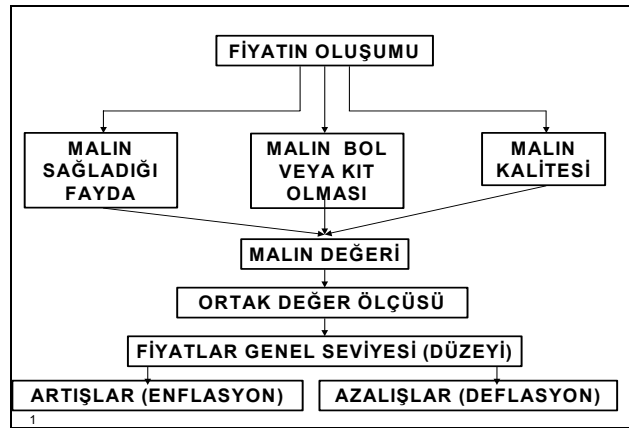
İSTİHDAM: Bir ulusal ekonomide, mal ve hizmet üretiminde görev almak üzere çalıştırılmaya hazır nüfusa istihdam denmektedir. Neo-klasik iktisatçılar ulusal ekonominin her zaman **Tam İstihdam** seviyesinde, yani tüm üretim faktörlerinin en optimal ölçülerde üretimde kullanıldığı varsayımını kabul etmişlerdir. Oysa, 1929 Buhranı sonrası, Keynesyen İktisatçılar ekonominin eksik istihdam koşullarında da çalışabileceğini ve dengede olabileceğini öne sürmüşlerdir.

İŞSİZLİK: Çalışma ve gelir sağlama kararında olan bireylerin, hizmetlerinden yararlanmak üzere çalıştırılmalarına "istihdam" denmektedir. Çalışma isteğine ve yeteğine sahip olup, cari ücret haddi ile çalışma saatlerini kabul ettiği halde iş bulamayan kimseye "işsiz" denir. Toplam işgücü içerisinde işsiz olanların yüzdesine ise "işsizlik oranı" denmektedir. İşsizliğin çeşitli türlerinden bahsetmek mümkündür. İşsizlik türleri; kısmi ve yaygın, geçici ve sürekli olmak üzere tasnif edilebilir. Kısmi ve geçici işsizlik, yer ve meslek değiştirme sırasında belirir. Bu türden işsizliğin en tipik olanı "konjonktürel işsizlik"tir. Konjonktürel işsizlik, üretim hacminde zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir. Ekonominin bütün sektörleri ile toplu ve devamlı olarak durgun bir düzeyde kaldığı dönemlerde ise "yapısal işsizlik" belirir. Uluslararası Çalışma Örgütü ILO normlarına göre bir başka tanım 'Eksik İstihdam'dır. Buna göre, eğer istihdam istatistiklerinin hesaplandığı dönem içerisinde kişi tümüyle işsiz kalmış ise,

bu durum işsizlik kavramı ile, aynı dönem içerisinde sadece 15 gün çalışmış ise eksik istihdam olarak tanımlanmaktadır. Yani, işsizliğe göre eksik istihdamın tek farkı kısa bir süre için çalışmış olması, ama geri kalan zamanda işsiz olmasıdır. Bu nedenle, kimi zaman gerçek işsizliği hesap etmek için işsizlik oranı ile eksik istihdam oranının toplanması uygulanması görülmektedir

Slayt 1

İnsanoğlu, değer kavramıyla tanışmasından ve malların değerini tartışmasından itibaren, M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren trampa (takas) ekonomisinin yarattığı sorunlardan kurtulabilmek için, tarımsal ürünleri veya ilkel kabile yaşantısı içerisinde en fazla değer verilen nesneleri (metal parçaları, ortası delik taşları, deniz havyanlarının kabuklarından oluşan kolyeleri, hayvan boynuzlarını) para niyetine kullanarak mübadele sistemini oluşturmaya çalışmıştır. Tarımsal ürünleri para niyetine kullanmak, değerini ve miktarını kontrol altında tutmak ve kavimlerarası ticarete geçerlilik anlamında pek çok sorunu beraberinde taşımaktaydı. Bu nedenle, M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren altın ve gümüş madenlerinin karışımından elde edilen elektrumdun yapılmış paraların işlem gördüğü bir mübadele sistemi devrimsel bir değişikliğin başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Altın ve gümüş para kullanımı zaman içerisinde insanoğlunu bir kavramla daha tanıştırmıştır; Tasarruf Kavramı.

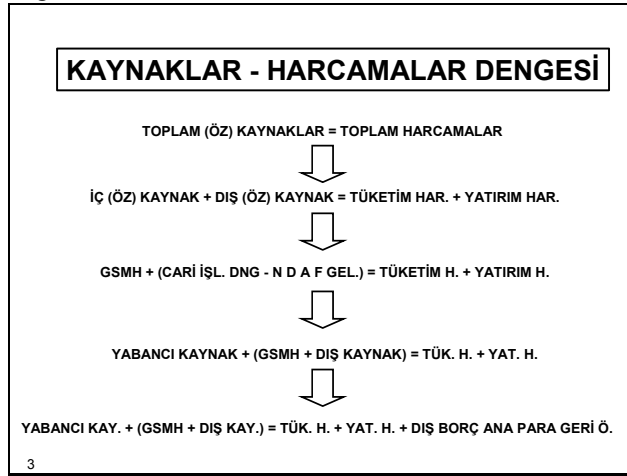

Slayt 2

Her ulusal ekonominin nihai hedefi, bir işletmenin bilanço eşitliğine benzetilebilecek, kaynaklar-harcamalar dengesini gerçekleştirmektir. Makro ekonomik analiz, öncelikle bir ulusal ekonominin öz kaynakları ile toplam harcamalarının birbirine eşit olmasını öngörür. Bu formül içerisinde, ülkenin iç öz kaynağı GSMH olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, ülkenin toplam öz kaynaklarını bulabilmek için GSYİH ile Cari İşlemler Dengesi'nin toplandığı bir formülü kullanmak da mümkündür. Eğer, ülkenin iç ve dış öz kaynağı hedeflediği tüketim ve yatırım harcamalarını karşılamaya yeterli değil ise, bu durumda yabancı kaynak kullanmak kaçınılmazdır. Yabancı kaynak ise bir ulusal ekonomiye 3 şekilde gelir; birincisi doğrudan yatırım amaçlı yabancı sermaye, ikincisi portföy amaçlı yabancı sermaye ve üçüncüsü dış borçlanma.

Slayt 3

GSMH değeri Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tablosundan alınmaktadır. Cari İşlemler Dengesi değeri ise Merkez Bankası'nın hazırladığı Ödemeler Dengesi Tablosu'ndan alınmaktadır. Ülkenin öteden beri dış borçlanma kullandığı dikkate alınır ise, tüketim ve yatırım harcamaları içerisinde yer almayan dış borç ana para geri ödemesinin formülünün sağ tarafına eklenmesi gerekir. Eğer, dış borç ana para geri ödemesi eşitin sol tarafına negatif olarak, yabancı kaynağın altına eklenir ise, yabancı kaynak (-) dış borç ana para geri ödemesi = Sermaye Hareketleri'ne eşitlenir. Sermaye Hareketleri değeri ise, Ödemeler Dengesi Tablosu'nda B. ana başlığına karşılık gelen değerdir.

Slayt 4

GSMH, GSMH'nın yaratılmasında görev alan üretim faktörleri arasında paylaştırılır. Bu paylaşım sürecine ulaşılması için, GSMH'dan amortisman ve dolaylı vergilerin çıkarılması gerekir. Böylece, Milli Gelir'e ulaşılır ve milli gelir 4 üretim faktörü arasında paylaştırılır. Milli Gelir, o an için birfiil mal ve hizmet üretimine katılan üretim faktörleri arasında dağıtılan bir gelirdir. Daha önce mal ve hizmet üretiminde görev almış ve emekliliğe hak kazanmış üretim faktörlerine sosyal güvenlik sistemi vasıtası ile yapılan ödemelere transfer ödemeleri adı verilir ki bu iki rakamın toplanması ile kişisel gelire ulaşılır. Kişisel Gelir'den direkt vergilerin düşülmesi ile de Kullanılabilir Gelir'e (Harcanabilir Gelir olarak da geçmektedir) ulaşılır. Kullanılabilir Gelir'i bireyler ve kurumlar iki şekilde kullanır; tüketim harcamaları ve tasarruflar. Tasarruflar ya sabit sermaye yatırım harcamalarının karşılanması için, ya da finansal araçlarda değerlendirilmek

üzere kullanılır. Eğer, finansal araçların getirisi olarak nitelendirilen i (faiz), sabit sermaye yatırım harcamalarının getirisi olan r 'ye eşit veya büyük ise tasarruf sahiplerini ellerindeki fonları finans piyasalarında değerlendirmeyi tercih ederler

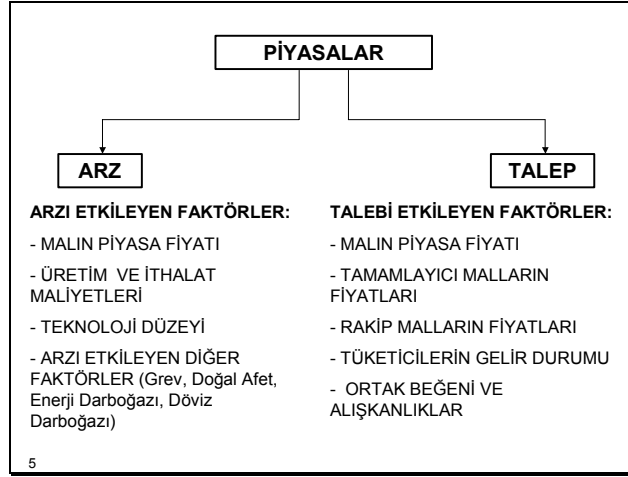

2 ARZ VE TALEP ANALİZİ

ARZ: Bir malın bir satıcısının (veya satıcılarının) bir piyasada belli bir zaman süresi içinde ve başka değişkenler eşit varsayımı altında her fiyat seviyesinde satmaya hazır olduğu (veya oldukları) mal miktarını gösteren bir eğri veya tablodur. Bir malı üreten veya ithal eden firmaların her birinin ayrı bir arz eğrisi vardır. Buna *firma arz eğrisi* denir. Endüstriyi meydana getiren bütün firmaların arz eğrilerinin yatay toplamına *endüstri arz eğrisi* adı verilir. Arz eğrisi ile arz edilen miktar arasındaki ayrımı yapmak iktisatta esastır. Arz edilen miktar, arz eğrisinin bir noktasının gösterdiği miktar rakamıdır.

TALEP: Bir tüketicinin, zaman birimi başına, değişik fiyat seviyelerinde bir maldan satın almaya hazır olduğu miktarları gösteren bir eğri veya tablodur. Talep, herhangi bir ihtiyacını gidermek amacıyla bir mal veya hizmet satın alabilecek güce sahip tüketici grubudur. Bu nedenle, ekmeğin talep grubu ile otomobilin talep grubu birbirine eşit olamaz. Ekonomi biliminin, esas olarak üzerinde durduğu talep kavramı ise potansiyel taleptir. Potansiyel Talep, herhangi bir ihtiyacını karşılamak için bir mal veya hizmet satın alabilecek güce sahip olan; ancak, o malı satın alıp almayacağı belli olmayan tüketici grubudur. Arz eğrisinde olduğu gibi burada da talep ve talep edilen miktar kavramlarının birbirlerinden ayrılması gerekir. Talep edilen miktar, talep eğrisinin bir noktasının gösterdiği miktar rakamıdır. Yani, belli bir fiyattan satın alınmak istenen miktardır.

(Bknz. Slayt 5)

2.1 Talebi ve Arzı Etkileyen Bağımsız Değişkenler

Talebi ve arzı etkileyen bağımsız değişkenlere geçmeden önce bu kavramların değişmesinin ne anlama geldiğini açıklamakta fayda var. Talep veya arz eğrisi üzerinde bir noktadan başka bir noktaya geçildiğinde, bu durum fiyata bağlı olarak talep ya da arz miktarının değişmesidir. Fiyat dışındaki diğer bağımsız değişkenlerin değişiklik göstermesi ise, bu eğrilerin bütünüyle sağa ya da sola kaymasına yol açar.

Talebi Değiştiren Faktörler: Talep, bir malın değişik fiyat seviyeleri ile bu fiyat seviyelerinin her birinde talep edilecek miktar arasındaki ilişkiyi kuran bir kavramdır. Yani, talep edilen miktarlar fiyatın bir fonksiyonudurlar. Ancak bir malın talep edilen miktarını etkileyen, fiyat dışında, başka değişkenler de vardır. Ama bunlar ekonominin kısa döneminde sabit olarak varsayılırlar. Bu değişkenlerden herhangi biri değiştiği zaman da talep değişecektir. Bu değişkenler:

- Tamamlayıcı malların fiyatındaki değişim.** Burada esas mal-tamamlayıcı mal ilişkisi söz konusudur. Her mal ve hizmet için bu tür bir ilişki söz konusu değildir. Esas mal eğer bir tamamlayıcı mal ile desteklenmesi halinde tüketicisine hizmet verebiliyor ise, söz konusu olur. En tipik örnek, otomobil-benzin ilişkisidir.
- Rakip malların fiyatlarındaki değişim.** Gerçek hayatta başka malların fiyatları değişmekte ve bu da söz konusu malın talebini etkilemektedir. Bu durum karşısında malın talebinin ne yönde değişeceği ise söz konusu mal ve fiyatı değişen diğer mal arasındaki ilişkiye bağlıdır. Rakip malların (birbirinin yerine kullanılabilen mallar) fiyatının düşmesi bir malın talep edilen miktarının azalmasına, rakip malların fiyatlarının yükselmesi bir malın talep edilen miktarlarının artmasına neden olur. Tamamlayıcı malların (birlikte kullanılan mallar) fiyatının artması bir malın talep edilen miktarının azalmasına, aksi ise malın talep edilen miktarının artmasına neden olur.
- Tüketicinin parasal veya nominal gelir seviyesi.** Gelirdeki bir artış malın talebini artırırken, yine gelirdeki bir düşüş de talebi düşürecektir.
- Toplumsal ortak beğeni ve alışkanlıklarındaki (zevklerdeki) değişiklikler.** Burada zevk sözü, tüketicinin tercihlerini anlatmak için kullanılmaktadır. Tüketicinin zevklerinin veya tercihlerinin değişmesi malların tüketici gözündeki önem sıralarının değişmesi demektir. Bu noktada tüketicinin gelecekle ilgili beklentilerine de dokunabiliriz. Bir malın gelecekteki fiyatları ile ilgili beklentileri tüketicinin bugünkü talebini etkileyebilir.

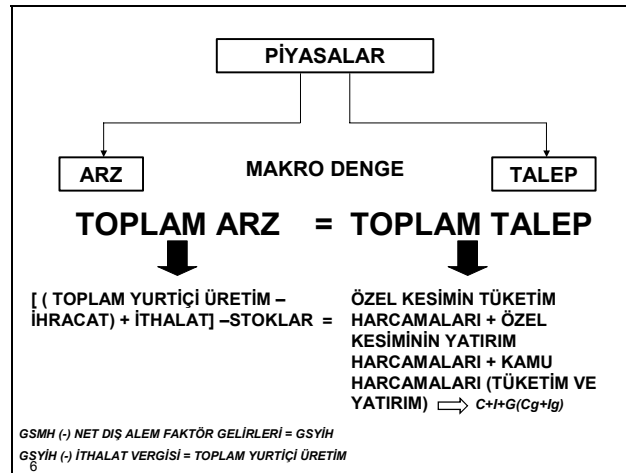
Arzı Etkileyen Faktörler: Tıpkı talepte olduğu gibi, arz edilen miktarlar fiyatın bir fonksiyonudurlar. Ancak bir malın arz edilen miktarını etkileyen, fiyat dışında, başka değişkenler de vardır. Ama bunlar ekonominin kısa döneminde sabit olarak varsayılırlar. Arzı etkileyen faktörler:

- i. **Maliyetleri değiştirebilecek herşey** arzı etkileyebilir. Üretim teknolojisinin değişmesi, faktör fiyatlarındaki değişimler ve benzeri değişkenler söz konusu malın maliyetine etki edebilecekleri için arzın değişmesine neden olabilmektedirler.
- ii. **Teknolojideki Değişim:** Eğer bir üretim yapısı emek yoğun teknolojiden, sermaye yoğun teknolojiye geçmiş ise, bu durum aynı miktarda malın daha kısa bir zaman dilimi içerisinde ve daha düşük bir maliyetle üretilmesi anlamına gelir. Bu nedenle, emek yoğun teknolojiden sermaye yoğun teknolojiye geçiş, arz miktarını olumlu yönde etikeleyecektir.
- iii. Herhangi bir malın arzını bazı **özel sebepler** de (diğer değişkenler) değiştirebilir. Bir sektörde grev kararı alınması, doğal afetler, enerji darboğazı veya döviz darboğazı bunlara örnektir. Tarım ürünlerinin arzı üzerinde hava şartlarının etkisi büyüktür. Devletin bazı kurallar koyması, veya bazı kurallarda değişiklik yapması da bir malın arzını etkileyebilirdiği gibi, firmaların gelecekle ilgili bekleyişleri de arzı değiştirebilir.

2.2 Arz – Talep Dengesi

Arz edilen miktarın talep edilen miktara eşit olması durumuna *arz – talep dengesi* denmektedir. Bu eşitliği sağlayan ve farkedilir bir değişme eğilimi göstermeyen fiyat seviyesine ise *denge fiyatı* denmektedir. Belli bir fiyattan arz edilen miktarın aynı fiyattan talep edilen miktarı aşması durumunda ortaya bir *arz fazlası* çıkmakta ve bu da fiyat seviyesinin düşmesine neden olmaktadır. Yine belli bir fiyattan talep edilen mal miktarının arz edilen mal miktarını aşması durumunda ortaya *talep fazlası* çıkmakta ve fiyat seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Piyasa ekonomisi koşullarının geçerli olduğu bir ortamda, arz-talep bir araya gelerek piyasa dengelerini oluşturur.

(Bknz. Slayt 6)

2.3 Görünmeyen El Mekanizması

Serbest piyasa mekanizmasını ifade eden bu kavram, Adam Smith tarafından ortaya atılmıştır. İktisadi hayatta düzeni sağlayan ve hangi malların, kimler için, ne miktarlarda üretileceği gibi temel ekonomik sorunları çözümleyen bir görünmez el (serbest fiyat mekanizması) vardır. O

nedenle hükümetler ekonomik hayata müdahale etmemelidirler görüşü, Görünmeyen El Mekanizması'nın savunucusu konumundaki Neo-Klasik iktisatçılar tarafından hararetle savunulmuştur. Görünmeyen El Mekanizması sayesinde, ekonomide oluşan arz veya talep fazlalığı erir ve piyasa tekrar denge noktasına geri döner. Görünmeyen El Mekanizması talebin tamamıyla kırıldığı 1929 Büyük Buhranı esnasında, piyasaları dengesizlikten kurtarmaya yetmemiştir, bir mekanizma olarak çalışamamıştır.

2.4 Üretici-Tüketici Rantı

Talep ve arzı oluşturan alıcı ve satıcıların içerisinde piyasa denge fiyatının üstünde mal satın almaya razı ve mal satmaya razı bir kütle vardır. Eğer, bir mal 100 milyon liradan satılıyor iken, piyasa denge fiyatı 100 milyon lira iken, bir tüketici o mala 150 milyon lira dahi vermeye razı iken, cebindeki 150 milyon lirayı bu malı satın almak için kullanmaya çoktan razı iken, eğer o malı 100 milyon liradan, yani piyasa fiyatından alır ise, bu tüketicinin malı razı olduğu fiyattan daha düşük bir fiyata alması nedeniyle, cebinde 50 milyon kalması sayesinde elde ettiği avantaja **Tüketici Rantı**, diyoruz. Eğer, malın piyasa denge fiyatı 100 milyon lira iken, bu televizyonu 75 milyon liradan satmaya razı bir firma, bu malı piyasa denge fiyatı olan 100 milyon liradan satması sayesinde, fazladan ev hedeflediğinden bir 25 milyon lira daha fazla kazanıyor ise, üretici firmanın elde ettiği bu ek avantaja ise **Üretici Rantı**, diyoruz. Kısacası, üreticinin satmayı düşündüğü fiyat ile fiili olarak satması gereken piyasa fiyatı arasındaki bu farka üretici rantı diyoruz.

2.5 Toplam Arz-Toplam Talep Eşitliği

Bir ulusal ekonominin üretim veya ithalat yoluyla elde ettiği mal ve hizmetlerden, stok amacıyla ayırdıkları düşüldükten sonra kalan kısma Toplam Arz, özel kesimin ve kamu kesiminin tüketim ve yatırım harcamalarının toplamına ise Toplam veya Etketif Talep diyoruz.

$$\begin{aligned} &\text{Toplam Arz=Toplam Talep} \\ &[(\text{Toplam Yurtiçi Üretim-İhracat})+\text{İthalat}]-\text{Stoklar}=\text{Tüketim Harcamaları}+\text{Yatırım Harcamaları} \\ &[(Y-X)+M]-\text{Stok Değişimi}=C+I+G(Cg+Ig) \\ &Y \text{ (Kullanılabilir veya Harcanabilir Gelir)} = C+I+G+(X-M)+\text{Stok Değişimi} \end{aligned}$$

Keynesgil Genel Denge olarak tanımlanacak bu formülde, Tüketim ve Yatırım Harcamaları'nın iki ana boyutu söz konusudur. Birincisi, Otonom Tüketim ve Otonom Yatırım Harcamaları, ki bu tanım GSMH veya Milli Gelir seviyesi ne olursa olsun yapılması şart olan tüketim ve yatırım harcamaları anlamına gelir; ikincisi Uyarılmış Tüketim Harcamaları ve Uyarılmış Yatırım Harcamaları. Bu ifadeler ise, Milli Gelir seviyesine bağlı olarak gerçekleşen tüketim ve yatırım harcamaları anlamına gelir. Uyarılmış Tüketim Harcamaları (c.Y) ile gösterilir, ki c marjinal tüketim eğilimidir. Uyarılmış Yatırım Harcamaları ise (ı.Y) ile gösterilir, ki ı marjinal yatırım eğilimidir. Bir ulusal ekonomide halkın marjinal tüketim eğilimi olan c ile marjinal tasarruf eğilimi s'nin toplamının 1'e eşit olması esastır. (c+s=1) Yani, Türk halkının marjinal tüketim eğilimi eğer 0.75 ise, bu durum halkın kullanılabilir gelirin yüzde 75'ini tüketim harcamalarında, geri kalan yüzde 25'lik bölümü ise tasarruf olarak değerlendirdiği anlamına gelir. Keynesgil Genel Denge, makro dengede esas belirleyici olan toplam talep olduğunu vurgular. Ekonomiye 'Kamu Müdahalesi'ni onaylar. Bu nedenle, toplam arzı temsil eden geometriksel şekil, '0' orijininden başlayan ve yukarı doğru 45 derecelik bir açıyla tırmanan bir doğru ile temsil edilir. Otonom tüketim harcamaları seviyesinden başlayan ve eğimi marjinal tüketim eğilimiyle (c) hesaplanan tüketim harcamaları doğrusunun ve eğimi marjinal yatırım eğilimiyle (ı) hesaplanan ve otonom yatırım harcamaları seviyesinden başlayan yatırım harcamaları doğrusunun geometriksel

toplamı ile ulaşılan efektif talep doğrusu ile toplam arz doğrusunun kesiştiği nokta ise, makro dengeyi verir ve denge GSMH seviyesinin belirlenmesini sağlar.

Yukarıdaki formülde, X-M, Keynesgil Genel Denge formülünün 'dışa açık' olmasını sağlamanın yanı sıra, mal ve hizmet ihracatından elde edilen gelirin halkın kullanılabilir gelirini olumlu etkilediğini, mal ve hizmet ithalatı için harcanan dövizin ise, halkın kullanılabilir gelirini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle bir ulusal ekonomide **Marjinal İthalat Eğilimi** artar ise, yukarıdaki formüle bağlı olarak, **Gelir Çarpanı** da azalacaktır.

Klasik Genel Denge'de ise, Keynesgil Genel Denge'nin aksine, arz yanlısı bir anlayışın etkisine bağlı olarak, tam rekabet piyasası koşullarında çalıştığı varsayılan emek piyasasında; denge reel ücret seviyesinde oluşan tam istihdam seviyesi, aynı zamanda ekonominin mal ve hizmet üretim eğrisinden de yararlanılarak, tam istihdam seviyesinde elde edilebilecek denge GSMH seviyesini gösterir. Keynes'in 1929 Buhranı'nı talep yetersizliğinden kaynaklanan bir buhran olarak tanımlaması, Keynesyen anlayışın ekonomide esas belirleyici olan unsurun ekonominin arz yönü değil, talep yönü olduğunu öne çıkarmıştır.

2.6 Arz-Talep Kaymaları

Eğer, arz ve talep miktarı bağımlı değişkenini etkileyen ve her iki fonksiyonda da ortak bağımsız değişken olan fiyat (P) değişebiliyor, buna karşılık maliyetler, teknoloji düzeyi, arzı etkilen diğer faktörler, tamamlayıcı malların fiyatları, rakip malların fiyatları, tüketicilerin gelir düzeyi ve toplumun ortak beğeni ve alışkanlıkları sabit ise, **yani bir Ceterus Paribus durumu söz konusu ise, yani diğer faktörler aynı kaldığında**, malın piyasa fiyatındaki her hangi bir değişikliğin arz veya talep miktarı üzerinde yaratacağı miktar değişikliği, arz veya talep eğrisi veya doğrusu üzerinde aranır.

S (Arz) D (Talep)

Varsayım 1

$S = (P, C, U, W)$

$D = (P, P_t, P_r, Y, T)$

Ancak, yukarıdaki varsayım tersine kabul edilir ise, **yani malın piyasa fiyatı sabit**, diğer bağımsız değişkenlerden birisi değişebiliyor ise, örneğin maliyet artışı veya azalışı, ya da tamamlayıcı malın fiyatının artması veya azalması arz veya talep doğrusunun sağa veya sola doğru kaymasına yol açacaktır.

Varsayım 2

$S = (P, C, U, W)$

$D = (P, P_t, P_r, Y, T)$

Altın Kural: Eğer, malın piyasa fiyatı dışında kalan diğer bağımsız değişkenlerden herhangi birisinin değişim olumlu bir değişim ise, bu durumda hem arz, hem de talep doğrusu veya eğrisi sağa doğru hareket eder, kayar; eğer, malın piyasa fiyatı dışında kalan diğer bağımsız değişkenlerden herhangi birisindeki değişim olumsuz bir değişim ise hem arz, hem talep doğrusu veya eğrisi sola doğru hareket eder, kayar. Örneğin, bir sektörde grev kararı arz doğrusunu, üretim aksayacağından, sola doğru kaydırır. Benzin fiyatı pahalılandığında, benzin tamamlayıcı mal-otomobil esas mal ilişkisi çerçevesinde, otomobile olan talep azalacak ve talep doğrusu sola doğru kayacaktır.

Burada bir istisnasi durum, normal mal - düşük mal karşılaştırmasındadır. Şöyle ki, bir ekonomide tüketicilerin geliri arttığında, örneğin düşük mal margarin ise, insanlar gelirleri artınca daha fazla margarin tüketiceklerine, tereyağına geçerler. Yani, gelir artsa da düşük malın talebi azalır ve talep doğrusu sola kayar. Buna karşılık, tereyağ normal malının talep doğrusu sağa kayar. Tersine, gelir azaldığında ise tereyağın talep eğrisi sola kayar, margarinin talep eğrisi sağa kayar. Çünkü, insanlar gelirleri azalınca, yeniden margarin tüketmeye döner. Bu talep artış ve azalışları esnasında, margarinin ve tereyağının fiyatının sabit olduğunu unutmuyoruz. Bir önemli nokta bu durumun, İkame Etkisi ile karıştırılmamasıdır. Bir tüketicinin reel geliri sabit iken, malın piyasa fiyatındaki değişimin o malın tüketim miktarı üzerinde yarattığı etkiyi tanımlar. Tüketici burada fiyatı artan malı, aynı kalitedeki bir başka mal ile ikame eder. Malın nisbi fiyatı arttığında tüketicinin o mal yerine, başka bir mal ikame etmesi durumudur. Ancak, bu ikame için margarin söz konusu değildir.

2.7 Esneklik (Elastikiyet) Kavramı

Mal ve hizmetlerin arz ve talep doğruları birbirine benzemez. Çünkü, farklı mal ve hizmetlerin fiyat ve gelir gibi bağımsız değişkenlerdeki değişikliklere olan duyarlılıkları farklıdır. Bu nedenle, bir bağımsız değişkendeki yüzdesel değişimin, arz veya talep miktarı bağımlı değişkenleri üzerinde ne oranda bir yüzdesel değişim yarattığını hesap etmemizi sağlayan, o malın arz veya talep miktarının bağımsız değişkene olan hassasiyetini ölçmemizi sağlayan kavrama Esneklik diyoruz. Arz bağımlı değişkeninin fiyat bağımsız değişkenine olan duyarlılığını ölçmek mümkün iken, talep bağımlı değişkeni için, hem fiyattaki değişimlere olan duyarlılığı, hem de gelirdeki değişimlere olan duyarlılığı ölçmek mümkündür.

Esneklik değerinin hesap edilmesinde kullanılan formül; **Arzın Fiyat Esnekliği (Elastikiyeti) için;**

$$E = \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}}$$

Formülü kullanılmaktadır.

Talebin Fiyat Esnekliği (Elastikiyeti) için ise;

$$E = - \left[\frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}} \right]$$

aynı formülün önüne negatif işareti konularak, esneklik değeri hesap edilmektedir.

Talebin Gelir Esnekliği (Elastikiyeti) için ise;

$$E = \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta Y}{Y}}$$

Y

formülü kullanılmaktadır.

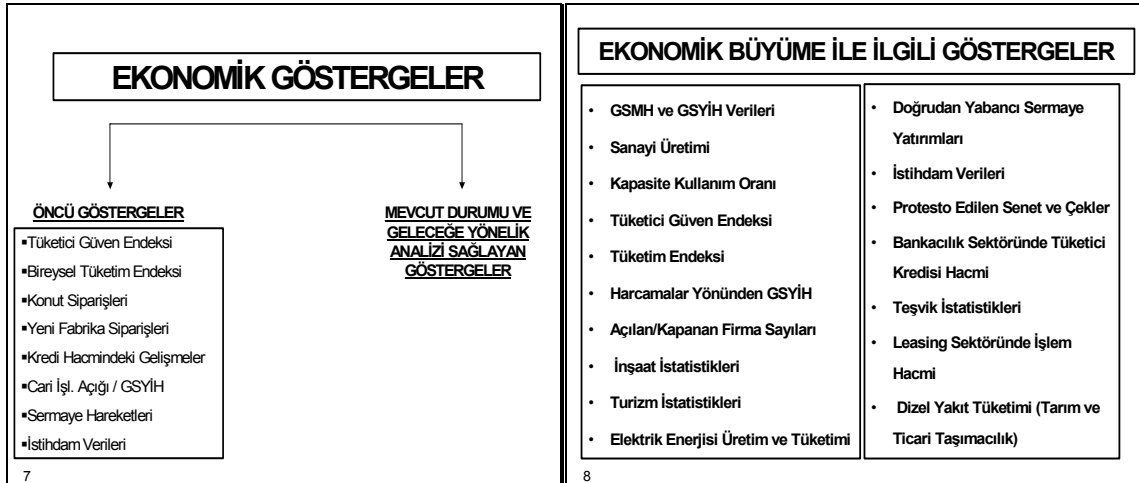
Talebin Fiyat Esnekliği'nde (Elastikiyeti'nde) 5 ayrı fiyat esnekliği vardır. Sıfır esneklik durumu, fiyat ne olursa olsun belirli bir malın hep aynı miktarda talep edileceği anlamına gelir. Bu durum, ölümcül hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar ve bir ölçüde uyuşturucu madde için geçerlidir. Çünkü, tüketici o malın fiyata ne olursa olsun, bu maldan bir miktar talep etmek zorundadır. Bu nedenle, fiyata olan duyarlılık sıfırdır ve bu tür mallar istismara açık olan mallardır.

Talebin fiyat esnekliği sonsuza eşit ise, bu durum belirli bir P fiyatından satın malın sonsuz miktarda talep edileceği anlamına gelir, ki bu bir matematiksel maldır. Çünkü, hiçbir mal sonsuz miktarda talep edilemez. Eğer, $\Delta P > \Delta Q$ ise, yani malın piyasa fiyatındaki belirli bir yüzdesel değişim, malın talep miktarında daha düşük oranda bir yüzdesel değişime yol açıyor ise, bu malın fiyata olan duyarlılığı, dolayısı ile fiyat esnekliği 1'den küçük demektir. Bu durum, zorunlu tüketim mallarında gördüğümüz bir durumdur. Eğer, $\Delta P = \Delta Q$ durumu söz konusu ise, bu ünite esneklik demektir. Yani, malın piyasa fiyatındaki belirli bir yüzdesel değişim, malın talep miktarında aynı oranda bir yüzdesel değişime neden olmaktadır. Yana esneklik değeri 1'e eşittir. Bu kategorideki mal ve hizmetler normal mal sınıfına girer. Eğer, $\Delta P < \Delta Q$ durumu söz konusu ise, yani fiyattaki en ufak bir değişiklik, malın talep miktarında çok daha yüksek oranda bir değişikliğe yol açıyor ise, bu durumda fiyata olan duyarlılık yüksektir; yani esneklik değeri 1'den büyüktür. Bu kategoriye ise ağırlıklı olarak lüks mallar girmektedir.

Talebin fiyat esnekliği ile gelir esnekliği ayrı ayrı hesap edilen esneklik türleridir. Talebin fiyat esnekliği tüketici gelirinde meydana gelen değişimlere bağlı değildir.

3 MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER VE YORUMU

(Bknz. 7-8-9-10-11)

ÖDEMELER DENGESİYLE İLGİLİ GÖSTERGELER	FİNANSAL GÖSTERGELER
<ul style="list-style-type: none"> • Ödemeler Dengesi Tablosu • Cari İşlemler Dengesi Verileri • Sermaye Hareketleri Kalemleri • Rezerv Hareketleri • Merkez Bankası Tartılı Efektif Reel Kur Endeksi • Gümrük Müsteşarlığı, TİM ve DİE'nin Dış Ticaret Verileri 	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal Piyasa Verileri [Hisse Senedi Piyasası, DİBS Piyasası, Kıymetli Maden Piyasası, Interbank (TL, Döviz), Serbest Piyasa Kurları, Takasbank Piyasası Faizleri] • Uluslararası Piyasa Verileri [Uluslararası Sermaye Piyasaları Verileri, LIBOR, FIBOR, TIBOR, Türkiye ve Diğer Gelişmekte Olan Ekonomilerin Tahvil Cinsinden Borçlanma Verileri] • Merkez Bankası Analitik Bilançosu • Uluslararası Emtia Borsaları Verileri • Bankacılık Sektörü Verileri [Mevduat (TL/DTH Oranı, Mevduatın Vade Yapısı, Mevduata Verilen Faiz, Mevduat/Alacak Oranı, Mevduatın Ortalama Vadesi/Kreditinin Ortalama Vadesi), Kredi, Özkaynak, Aktif-Pasif, Sermaye Yeterlilik Rasyosu] • Siğortacılık Sektörü Verileri • Leasing Sektörü Verileri • Factoring Sektörü Verileri • Döviz Talebi Yaratabilecek Değerler / Uluslararası Rezervler (Dolarizasyon Riski)

MAKRO EKONOMİK RİSK YÖNETİMİ	
TÜRKİYE'DE KRİZ İÇİN ERKEN UYARI NİTELİĞİNDE VERİ YOK	
Batılı Ekonomilerde Öncü Gösterge Niteliğinde Veriler: <ul style="list-style-type: none"> • Tüketici Güven Endeksi • Tüketim İndeksi • Yeni Konut Siparişleri • Yeni Fabrika Siparişleri • İstihdam ve İşsizlik Verileri • Ekonomik Büyüme Verileri • Para Arzındaki Gelişmeler • Banka Kredileri Verileri • Aylık Geçici Büyüme Verileri 	Türkiye'de Makro Ekonomik Göstergelerin Seyri: <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik Büyüme Verileri (3 Aylık Dönemler İtibariyle, 2-3 Aylık Gecikme İle) • Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi Verileri (2 veya 2,5 Aylık Gecikme İle) • İstihdam Verileri (3 Aylık Dönemler İtibariyle, 2 Aylık Gecikmeyle) Türkiye'de Kullanılabilen Veriler <ul style="list-style-type: none"> • Aylık Sanayi Üretim İndeksi (38 gün) • Aylık İmalat Sanayi Eğilim Anketi (21-23 gün) • Açılan-Kapanan Şirket Sayıları (14-16g) • Tüketici Güven, Bireysel Tüketim ve Perakende Satış İndeksi

3.1 Makro Ekonomik Göstergelerin Analizi

Günümüzde, ulusal ekonomileri ve dünya ekonomisini analiz edebilmek için kullanmakta olduğumuz makro ekonomik göstergeleri, 'ekonomik büyüme'yi ölçmeye yönelik göstergeler, ülkelerin dış ekonomik ilişkileri ile ilgili dinamikleri görmemizi sağlayan 'Ödemeler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri' ve finans piyasalarındaki gelişmeleri izlediğimiz 'finansal göstergeler' gibi ana kategorilere ayırmam mümkündür. Bunun yanı sıra, ikinci bir ayırım, makro ekonomik göstergeleri yaklaşımakta olan riskler ve kriz tehditlerini önceden gösterebilen öncü göstergeler ve açıklanma süresi veya kapsamı açısından bu tür öncü gösterge olma niteliği taşımayan göstergeler olarak ikiye ayırmak ta mümkün. Nitekim, ABD'de Michigan Üniversitesi'nin hesaplanmasında öncülük ettiği, Tüketici Güven Endeksi ve Bireysel Tüketim Endeksi değerleri veya konut siparişleri ve yeni fabrika siparişleri bu verilere örnek gösterilebilir. Bununla birlikte, tektonik hareketlenmeler anlamında deprem olarak adlandırdığımız yeryüzü hareketlerinin belirlenmesi ölçüsünde karşılaşılan imkansızlıklar ölçüsünde olmasa da, ekonomik krizlerin belirtilerini ve ekonomik krizler ile ilgili olasılık ölçümlerini saptamakta halen belirli zorluklar yaşandığını da, makro ekonomik göstergelerdeki iyileşmeye rağmen, ifade etmek gerekir. Temel sorun, yapısal sorun kapsamına giren ekonomik problemlerin krize ne zaman ve ne şekilde dönüştüğünün önceden saptanmasında odaklanmaktadır. Bu zorluğun nedenlerinden birisi, farklı ülkelerin krize giriş süreçlerinin çoğu zaman birbirlerine benzerlik arz etmemesi ise, bir diğer neden de ülkelerin istatistik kurumları tarafından üretilmekte olan istatistiklerin çeşitli nedenlere bağlı olarak geç açıklanmasıdır.

Gelişmekte olan ekonomilerin çoğunda, ülke ekonomisinde giderek kronikleşen yapısal sorunlara siyasi otoritenin gösterdiği duyarsızlık, krizlerin ortaya çıkış ve derinleşme nedeni olarak tanımlanabilir. Ancak, siyasi otoritenin duyarsızlığına, özel sektörün duyarsızlığının ve küresel sorunların etkilerinin de eklenmesi, krizlerin derinleşmesinde etken olabilmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de yapısal sorunların izlediği süreç, yani yapısal sorunların bir krize dönüşmesi süreci, yukarıda saydığımız nedenlerin bir araya gelmesi açısından, bu konuda en iyi örneklerden birisini oluşturmaktadır. Genel olarak ekonomideki yapısal sorunlara gösterilen bu duyarsızlığın yanısıra, bu sorunların çözümüne yönelik politika ve araç-yöntem tercihlerindeki hatalar da; daha açık bir ifade ile uygulanan para ve kur politikasındaki yanlış tercihler de krizlerin çıkışında ve derinleşmesinde etkili olmuştur. Yanlış politika tercihlerinin sonuçları açısından, 1970'li yıllarda Petrol Krizleri'nin yarattığı sorunları gidermede tercih edilen çözümler ve 1997 yılında patlak veren Asya Krizi'nde oluşan süreç en önemli örnekleri oluşturmaktadır.

Batılı ekonomilerde şeffaflaşan Merkez Bankacılığı, ekonomi yönetimindeki istikrar ve sorumlu yönetim anlayışı, makro ekonomik göstergelerin hassasiyetini bir kat daha arttırmış ve makro ekonomik göstergelerdeki ipuçları beklenen krizler için çoğu zaman öncü gösterge niteliği taşımıştır ve taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise kayıt dışı ekonominin yarattığı deformasyon ve şeffaflaşmazlık makro ekonomik göstergelerin krizler için öncü gösterge olma özelliğini zayıflatmaktadır. Bununla birlikte, makro ekonomik göstergeleri 3 ana kategoride bir araya getirmek suretiyle, krizler ile ilgili öncü göstergeleri oluşturmak mümkün gözükmektedir. Bu 3 ana kategoriyi tek tek ele almak yararlı olacaktır.

3.1.1 Ekonomik Büyüme ile İlgili Makro Göstergeler

Uluslararası alanda bir ülke ekonomisinin performansını gösteren, ülke ekonomisinin bir kriz sürecinde olup olmadığının en temel göstergesi, ekonomik büyüme hızı değerleridir. Ülke ekonomisinin büyüme hızının yavaşlama sürecine girdiğini işaret eden veriler; halk dilinde 'ekonomide soğuma' olarak tanımlanan bu süreç, önce durgunluk ve alınan önlemler yeterli gelmez ise, ardından da daralma, ya da negatif büyüme boyutu ile kendisini gösterir. Bu noktada, ekonomik büyüme ile ilgili iki temel gösterge söz konusudur. Göstergelerden bir tanesi, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) (ing. GNP), yani daha öz Türkçe bir ifade ile net olmayan ulusal üretim; İkinci gösterge ise, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)(ing. GDP), yani daha öz Türkçe bir ifade ile net olmayan yurtiçi üretilimdir. İki verinin temel farkı, Net Dış Alem Faktör Gelirleri'dir.

GENEL EKONOMİ

1. Cari fiyatlarla gayri safi milli hasıla - Faaliyet kollarına ve üretici fiyatlarına göre
Gross national product in current prices - By kind of activity in producers' value
2002

İktisadi faaliyet kolları Kind of economic activity	1.Dönem - 1.Quarter			2.Dönem - 2.Quarter			3.Dönem - 3.Quarter			9.Aylık - 9.Monthly		
	Değer Value	Sektör payları Sector share	Gelişme hızı Growth rate	Değer Value	Sektör payları Sector share	Gelişme hızı Growth rate	Değer Value	Sektör payları Sector share	Gelişme hızı Growth rate	Değer Value	Sektör payları Sector share	Gelişme hızı Growth rate
	000 000 TL	(%)	(%)	000 000 TL	(%)	(%)	000 000 TL	(%)	(%)	000 000 TL	(%)	(%)
1. Tarım - Agriculture	2 397 427 589	4.9	50.2	4 647 059 821	7.8	67.7	17 513 880 354	20.6	41.2	24 558 367 764	12.7	46.4
A.Çiftçilik ve hayvancılık Agriculture and livestock production	1 937 302 135	3.9	53.4	4 286 628 373	7.2	68.0	17 100 708 859	20.1	41.1	23 324 639 367	12.0	46.4
B.Ormançılık - Forestry	178 314 048	0.4	39.2	225 961 438	0.4	102.9	211 113 139	0.2	64.7	615 388 625	0.3	67.4
C.Balıkçılık - Fishing	281 811 406	0.6	37.4	134 470 010	0.2	24.2	202 058 356	0.2	33.1	618 339 772	0.3	32.9
2. Sanayi - Industry	13 480 163 727	27.4	77.2	16 714 121 457	28.0	57.9	18 947 975 791	22.3	48.3	49 142 260 975	25.4	58.7
A.Madencilik ve taşocakçılığı Mining and quarrying	371 839 991	0.8	61.8	607 234 956	1.0	31.1	985 394 778	1.2	37.0	1 964 469 725	1.0	39.1
B.İmalat sanayi - Manufacturing	10 639 933 435	21.6	69.1	13 269 597 401	22.3	55.1	14 804 370 492	17.4	48.9	38 713 901 328	20.0	56.2
C.Elektrik, gaz, su - Electricity, gas, water	2 468 390 301	5.0	126.8	2 837 289 100	4.8	81.4	3 158 210 521	3.7	49.3	8 463 889 922	4.4	77.5
3. İnşaat sanayi - Construction	2 007 324 559	4.1	39.1	2 665 784 056	4.5	24.2	3 596 348 471	4.2	23.1	8 269 457 086	4.3	27.0
4. Ticaret - Trade	9 026 473 829	18.3	66.2	12 368 229 578	20.8	48.4	17 947 670 770	21.1	43.8	39 342 374 177	20.3	49.9
A.Toptan ve perakende ticaret Wholesale and retail trade	7 490 993 587	15.2	64.3	10 070 441 344	16.9	53.4	14 016 013 999	16.5	46.6	31 577 448 930	16.3	52.7
B.Otel, lokanta hizmetleri Hotels, restaurants services	1 535 480 242	3.1	75.9	2 297 788 234	3.9	30.0	3 931 656 771	4.6	34.7	7 764 925 247	4.0	39.7
5. Ulaştırma ve haberleşme Transportation and communication	7 733 782 701	15.7	73.9	9 420 121 067	15.8	48.9	11 816 727 968	13.9	42.2	28 970 631 736	15.0	51.8
6. Mali kuruluşlar - Financial institutions	4 654 563 594	9.5	-	800 519 720	1.3	-81.6	2 788 458 723	3.3	7.0	8 243 542 037	4.3	89.8
7. Konut sahipliği - Ownership of dwelling	2 632 516 279	5.3	40.9	2 798 441 428	4.7	39.8	2 987 401 721	3.5	36.1	8 418 359 428	4.3	38.8
8. Serbest meslek ve hizmetler Business and personal services	1 694 946 700	3.4	66.1	2 052 757 877	3.4	47.8	3 121 389 331	3.7	41.2	6 869 093 908	3.5	48.6
9. (-)İzafi banka hizmetleri (Less) Imputed bank service charges	2 100 609 996	4.3	-39.2	728 997 598	1.2	-92.1	3 492 708 145	4.1	-5.3	6 322 315 739	3.3	-31.9
10. Sektörler toplamı - (1-9) - Sectoral total	41 526 588 981	84.4	105.5	50 738 037 407	85.1	54.2	75 227 144 985	88.6	44.1	167 491 771 372	86.4	59.0
11. Devlet hizmetleri - Government services	6 247 300 465	12.7	70.2	6 752 543 567	11.3	57.7	6 970 097 099	8.2	45.7	19 969 941 131	10.3	56.8
12. Kar amacı olmayan özel hizmet kuruluşları Private non-profit institutions	194 562 382	0.4	35.3	92 660 719	0.2	16.2	447 673 392	0.5	135.1	734 896 493	0.4	77.5
13. Toplam - (10+11+12) - Total	47 968 451 828	97.4	99.7	57 583 241 693	96.6	54.5	82 644 915 476	97.3	44.5	188 196 608 997	97.1	58.8
14. İthalat vergisi - Import duties	1 989 945 352	4.0	75.7	2 413 685 973	4.0	57.7	2 839 473 364	3.3	56.8	7 243 104 689	3.7	61.9
15. GSYİH (Alıcı fiyatlarıyla) - (13+14) GDP (In purchasers' value)	49 958 397 180	101.5	98.6	59 996 927 666	100.7	54.6	85 484 388 840	100.6	44.9	195 439 713 686	100.9	59.0
16. Dış alem net faktör gelirleri - Net factor income from the rest of the world	- 732 047 791	-1.5	-	- 395 595 487	-0.7	-49.9	- 551 143 178	-0.6	45.6	-1 678 786 456	-0.9	37.2
A.Dış alemden gelen - Income received	1 752 912 888	3.6	11.1	1 961 414 247	3.3	13.3	2 105 618 435	2.5	12.8	5 819 945 570	3.0	12.5
B.Dış aleme giden(-) - Income paid(-)	2 484 960 679	5.0	52.1	2 357 009 734	4.0	-6.4	2 656 761 613	3.1	18.3	7 498 732 026	3.9	17.2
17. GSMH (Alıcı fiyatlarıyla) (15+16) GNP (In purchasers' value)	49 226 349 389	100.0	96.1	59 601 332 179	100.0	56.8	84 933 245 662	100.0	44.9	193 760 927 230	100.0	59.2

Ülke ekonomisini ayakta tutan 8 ana sektörün yarattığı katma değerden bir istatistiksel mantığa dayalı olarak 'izafi banka hizmetleri' kalemi düşülür. Buradaki mantık, temel kredi borç-alacak ilişkisi çerçevesinde belirli bankacılık hizmetlerinin zaten diğer 7 ana sektörün muhasebe kayıtlarına geçtiği ve katma değer verilerine yansdığıdır. Bu nedenle, mali kuruluşlar dışında kalan diğer 7 ana sektörün verilerinde yer alan bankacılık işlemlerinin GSMH'nın toplamına mükerrer olarak yeniden girmesini engellemek için, bir istatistiksel yöntemle dayalı olarak banka hizmetlerinin değeri 'izafi' olarak hesap edilir ve 8 ana sektörün yarattığı toplam katma değerden düşülür. Bu işlemden sonra 8 ana sektörün gerçekleştirdiği toplam mal ve hizmet üretim değeri bulunmuştur. Bu değer üzerine devletin anayasal hizmetlerinin değeri, vakıf gibi kar amacı olmayan özel hizmet kuruluşlarının kısıtlı miktardaki mal ve hizmet üretiminin değeri eklenir. Bu eklemelerin sonucunda bulunan değer her ne kadar Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 'Üretim Yoluyla GSMH' hesaplama tablosunda 'Toplam' ifadesi ile geçiyor olsa da, aslında 'Toplam' ifadesinin anlamı 'Toplam Yurtiçi Üretim'dir. (ing. TDP). Toplam Yurtiçi Üretim Değeri'nin üzerine devletin ithalattan elde ettiği (gümrük vergisi ve ithalattan alınan KDV) vergi gelirleri eklendiğinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla elde edilir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın üzerine ise Net Dış Alem Faktör Gelirleri'nin eklenmesi sonrasında GSMH'ye ulaşılır.

GSMH'nın yaratılmasının amacı, GSMH'yı temsil eden mal ve hizmetlerin yaratılması ile, Türk ekonomisindeki on binlerce tüzel kişiliğin kasasına giren parayı 4 üretim faktörü olan Doğal

Kaynaklar, Emek, Sermaye ve Girişim (Teşebbüs) üretim faktörleri arasında dağıtmaktır. Sermaye Üretim Faktörü, insan eliyle toprağın üstünde ve altında inşaa edilmiş tüm fiziki değerleri temsil eder ki, bu fiziki değerlerin toplamı **bir toplumun en büyük ekonomik değeri olan Milli Servet'e** eşittir. Yani, bir ülkenin bir yıllık bir zaman dilimi içerisinde yarattığı en büyük değer olan GSMH, ondan kat ve kat daha büyük bir değer olan Milli Servet kullanılarak yaratılmaktadır. Bu noktada, bir ulusal ekonominin verimliliği elindeki Milli Servet'in ne kadarlık bir yüzdesi ile GSMH yarattığıdır. Türkiye'nin Milli Serveti 2.5 trilyon dolar olarak varsayılır ise, Türkiye üzerinde oturduğu Milli Servet'ten sadece yüzde 9'u kadar bir GSMH yaratabilmektedir. Yani, Türkiye Milli Serveti'ni verimli kullanamamaktadır.

Yaratılan GSMH'yı, Türk toplumu olarak, GSMH'nın yaratılmasında oynadığımız rol ölçüsünde aramızda paylaşıyoruz. Bu paylaşımı da, Türkiye'deki onbinlerce irili, ufaklı tüzel kişilik aracılığı gerçekleştiriyor. GSMH, bir parasal değer olarak şirketlerin kasasına girdikten sonra, önce GSMH'dan Amortismanlar'ı ayırıyoruz. Çünkü, üretimin aksamaması için Milli Servet'teki yıpranma payını bir kenara ayırmamız gerekiyor. Bu durumda, Safi Milli Hasıla'ya (SMH) ulaşmış oluyoruz. Ancak, GSMH ve SMH piyasa fiyatları ile elde edilmiş değerler olduklarından, içlerinde Dolaylı Vergiler'i taşımaktalar. Bu nedenle, şirketlerin tüzel kişilikleri Dolaylı Vergiler'i Kamu adına topladıklarından, bu vergileri üretim faktörlerine dağıtabilme hakkına sahip değiller. Bu nedenle, piyasa fiyatı ile hesap edilmiş SMH'dan Dolaylı Vergiler'i düşerek, faktör fiyatları ile hesap edilmiş SMH'ya ulaşmamız gerekir. Ki, faktör fiyatları ile SMH aynı zamanda **Milli Gelir'e** eşittir. Milli Gelir'i ise şirketlerin tüzel kişiliği 4 üretim faktörü arasında, Rant Geliri+Ücret Geliri+Faiz Geliri+Kar Geliri olarak paylaştırır. Milli Gelir; ülkenin ulusal sınırları içerisinde çalışan üretim faktörlerine dağıtılan üretim faktörlerine dağıtılan gelirin toplamıdır. Oysa, Türk vatandaşları arasında, ülkenin ulusal sınırları dışında, dünyanın başka ekonomilerinde de mal ve hizmet üretiminde görev alanlar söz konusudur; yurtdışında çalışan işçilerimiz ve mütaahhitlerimiz gibi. Nitekim, bu vatandaşlarımız yabancı ülkelere kazandıkları faktör gelirlerini Türkiye'ye gönderirler, ki bu gelir Türkiye için **Dış Alem(den Gelen) Faktör Gelirleri'dir**. Elbette, Türkiye'de çalışan yabancı işgücü ve yabancı şirketler de Türkiye'de kazandıkları faktör gelirlerini kendi ülkelerine gönderirler. O halde, her ülke aynı zamanda **Dış Alem'e Giden) Faktör Giderleri'ne** de katlanır. Bu nedenle, Dış Alem Faktör Gelirleri ile Dış Alem Faktör Giderleri arasındaki farka **Dış Alem Net Faktör Gelirleri**, diyoruz. Türkiye'nin 1995-1998 yılları arasında Dış Alem Net Faktör Gelirleri 2.5-3 milyar dolar olmuş; bu sayede, GSMH'sı, GSYİH'sından büyük olmuştur. Ancak, 1999'dan 2003'e mütaahhitlerimizin iş kaybetmeleri ve işçilerimizin de ekonomik krizler nedeniyle Türkiye'ye gönderdikleri parayı azaltmaları sonucunda, Dış Alem Net Faktör Geliri 1 ile 2 milyar dolar arasında açığa dönmüştür. Nitekim, bu rakam 2002 yılı için 1.7 milyar dolar açık seviyesindedir. Bu nedenle, 1999 yılından bu yana GSMH, GSYİH değerinden daha küçük hale gelmiştir. Bu nedenle, Dış Alem Net Faktör Geliri'nin çarpıtıcı etkisi nedeniyle, GSYİH ile hesaplama hep tercih edilmektedir.

Nitekim, dünya ekonomisinde, ülkelerin ekonomik performanslarının karşılaştırılmasında temel gösterge GSYİH'dır. GSYİH, ulusal sınırlar içerisinde yaratılan katma değeri gösterir. Bu nedenle, tüm uluslar arası istatistiklerde makro ekonomik karşılaştırmalar ve/veya gösterge niteliğindeki çeşitli makro ekonomik oranlar (Toplam Yurtiçi Tasarruflar/GSYİH veya Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSYİH gibi) GSYİH dikkate alınarak hesaplanır. Türkiye'de bu yönde bir istatistik veri üretimi Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından son yıllarda benimsenmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin önemli makro ekonomik değerlerini her yıl yıllık program çalışmasında açıklayan Devlet Planlama Teşkilatı'nda ise halen GSMH verilerini ön planda tutma bir alışkanlık olarak sürmektedir. Dolayısı ile, GSMH dikkate alınarak hesap edilmiş olan rasyoların, uluslar arası ekonomik istatistikler ile karşılaştırılmasında çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklanmakta olan GSYİH ve GSMH verilerinde, yılın ilk çeyreğine (Ocak-Mart dönemine) ait verileri aynı yılın 30 Haziran'ında, yani üç aylık bir gecikme ile, yılın ikinci çeyreğine ait verileri 31 Ağustos'da, üçüncü çeyrek verileri 30 Kasım'da ve yılın son çeyreğine ait verileri ise yine üç aylık bir gecikme ile ertesi yılın 31 Mart'ında açıklamaktadır. Dolayısı ile, Türkiye muhtemel bir kriz ile karşı karşıya ise, GSYİH verilerine bakarak kriz tahmininde bulunmak verilerin gecikmeli açıklanmasından dolayı zorlaşmaktadır. Oysa, ABD'de geçici ekonomik büyüme verileri aylık olarak açıklanabilmekte, bu nedenle de ABD Merkez Bankası FED bu sayede uyguladığı faiz veya daha genel anlamda para politikasının istediği sonuçları yaratıp yaratmadığını daha erken test edebilmektedir.

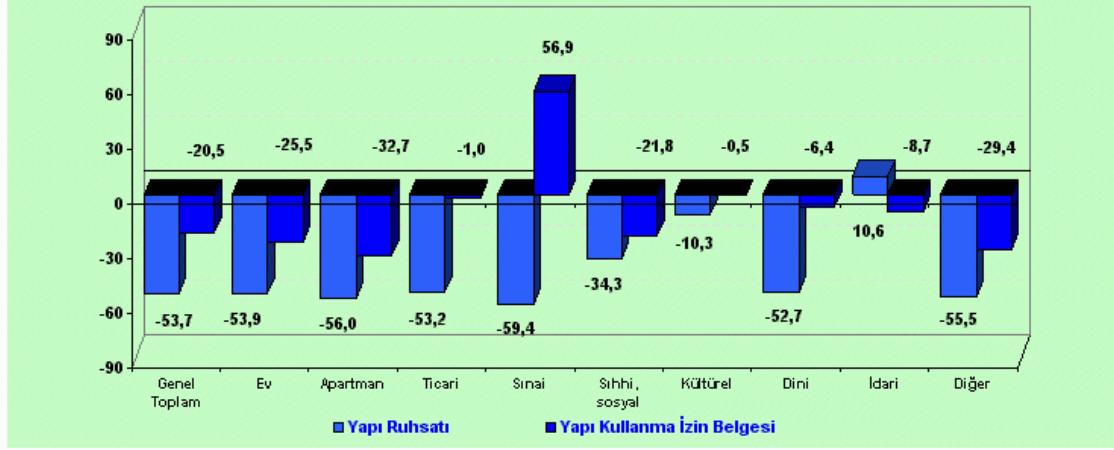
Türkiye'de verilerin geç açıklanmasının yanısıra, bir başka önemli problem 1993 boyunca yapılan yanlış ekonomi politika tercihleri nedeniyle 1994 başında karşı karşıya kalınan kriz ayrı tutulur ise, 1998 yılı sonu başlayan ve neredeyse 2000 yılının ilk aylarına kadar sarkan krizde ve 2000 yılının kasım ve 2001 yılının şubat aylarında patlak veren olaylar ile başlayan krizde siyasi etkenlerin önemli rol oynamasıdır. Siyasi alanda yaşanan gerginliklerin yarattığı belirsizlik ve endişenin ekonomik yansımaları hem ani, hem de şiddetli olmuştur. Bu nedenle, krizin çıkış noktasının siyasete dayalı olduğu durumlarda makro göstergelere dayalı olarak kriz için öncü göstergeler üretebilmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısı ile, 1999 ve 2001 krizlerinde ekonomik büyüme ile ilgili veriler öncü gösterge olmaktan çok, krizin ne ölçüde derinleştiğinin ve dip noktadan tekrar toparlanma sürecine girilip girilmediğinin bir göstergesi olarak kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Ancak, krizden çıkılması için gerekli olan ekonomik reformların uygulanmasında yine siyasi destek hayati önem taşıdığından, siyasi alandaki yeni bir gerginlik Türkiye'yi yeni bir krizin içerisine sürükleyebilir.

Bu çerçevede, ekonomik krizlerin önceden tahmini açısından öne çıkan 4 ana sektörden inşaat sektörü, ticaret ile ulaştırma ve haberleşme sektörlerindeki gelişmeler, kriz öncesi halkın tüketim kalıplarındaki değişimler ve harcamaların kısılması ve ihtiyatlı davranılması anlamında önemli ipuçları verebilmektedirler. Ulaştırma ve haberleşmedeki daralmalar hemen hissedilebilmektedir. En önemli kriz belirtisi sayılabilecek gelişme halk diliyle mazot, teknik dilde dizel olarak ifade edilen ve ağırlıklı olarak yük ve insan taşıyan büyük kapasiteli araçlar ile traktörler tarafından tüketilmekte olan akaryakıt tüketiminde görülen yüzde 5 daralmasıdır. Bu daralma, şehirlerarası mal ve insan taşımacılığının, yani ticari araç kullanımının ve tarımsal üretimde kullanılan makinelerin kullanımının azaldığının ilk sinyali anlamındadır ki, bu tür bir daralma yaklaşmakta olan bir krizin ön habercisi olarak algılanabilir.

Kriz öncesi dönemde, büyük hacimli harcamaların kısılması anlamında konut talebindeki önemli daralmalar da inşaat sanayini üretim açısından etkiler. Muhtemel bir krizin hemen öncesinde gayrimenkule yönelik ilginin hızla daralması, inşaat üretiminde de daralmaya neden olur. Bu nedenle, ABD'de ekonominin bir krize, bir durgunluğa ve sonrasında daralmaya gidip gitmediğinin en temel göstergelerinden birisi, 'Yeni Ev Siparişleri'dir. Bu göstergedeki yavaşlama, durma ve gerileme Amerikan ekonomisinde yaklaşmakta olan bir piyasanın en temel göstergelerinden birisidir. Ancak, Türk ekonomisinde inşaat sektörü büyük ölçüde kayıtdışı olduğundan, DİE veya başka kurumlar tarafından inşaat üretimi üzerine veriler üretilmemektedir. DİE 'Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi' ile derlenen inşaat istatistikleri açıklamakta ve bu belgelere dayalı olarak Türkiye'de inşaa edilen gayrimenkullerin kullanım amaçları doğrultusunda dağılımı gösterilmektedir. Ayrıca, belediyeler tarafından verilen yapı ruhsatı ve yapı kullanım belgelerinin adedindeki gelişmeleri de vererek, bir anlamda dolaylı da olsa gayrimenkul inşaatı ile gayrimenkule olan ilgi konusunda dolaylı veri sağlamaktadır. GSMH verilerinin açıklanmasına yakın çıkan bu veriler belirli ölçülerde ipuçları verebilir. Ancak öncü gösterge niteliğinde değildir.

2002 yılı dokuz ayında kullanma amaçları yüzölçümlerinin 2001 yılı dokuz ayına göre yüzde değişimleri
(Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi)

DİE tarafından inşaat sektörü ile ilgili olarak üretilen diğer bir istatistik grubu ise, inşaat maliyetleri üzerinedir ve ağırlıklı olarak kamu inşaat ihalelerinde baz alınacak maliyetlerin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Dolayısı ile, konuta olan ilginin azalması belirli bir gecikmeyle de olsa, inşaat sektörünün katma değerini olumsuz yönde etkileyeceğinden, inşaat sektörünün bir önceki yılın aynı dönemine göre ve bir önceki çeyreğe göre göstereceği yavaşlama ve daralma bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Ancak, Türkiye'de istatistiklerin geç açıklanması nedeniyle, tekrarlamak gerekirse çoğunlukla öncü gösterge olma özelliğini kaybetmektedir.

ABD'de krizin ön habercisi anlamında kullanılan bir diğer temel gösterge de 'Fabrika Siparişleri'dir. Bu veride ortaya çıkan yavaşlama, duraklama ve gerileme krizin ön habercisi olarak nitelendirilebilir. Türkiye'de ise 'Fabrika Siparişi' anlamında, KOBİ'ler ve büyük sanayi kuruluşlarından ürettikleri mallara yönelik talep hareketleri ile ilgili veriler de toplanmamaktadır. Fabrika üretiminde kullanılan girdi olarak toprak, hammadde ve makine-tehizat talepleri ile ilgili veriler de takip edilmemektedir. Krizin göstergesi olarak Türkiye'de kullanılan önemli bir gösterge, doğal kaynaklar ve sermaye üretim faktörleri kadar önemli bir girdi olan emek faktörü ile ilgili verilerdir. İstihdam ve işsizlik ile ilgili veriler bir krizin habercisi olabilmekte, ekonomi bir kriz sürecinde ise, krizden çıkılıp çıkılmadığı konusunda değerlendirme olanağı sağlayabilmektedir. Ancak, Türkiye'de DİE tarafından açıklanan istihdam verilerinin frekansı 2000 yılına kadar düzensizdi ve çoğunlukla nisan ve ekim aylarında açıklanırken, kimi zaman 3-4 ay, kimi zaman 6 ay arayla kamuoyuna duyurulmaktaydı. Ancak, 2000 yılının ağustos ayından itibaren 3 ayda bir istihdam ve işsizlik verilerinin açıklanmasına yönelik bir yapı oluşturulmuştur. Bununla birlikte, ağustos ayı başında açıklanan veriler 2000 yılının 2. çeyreğine ait verilerdir. Yani, bu veriler öncü gösterge olmaktan çok krizin istihdam ve işsizlik üzerindeki etkilerini görmek ve diğer açıklanan veriler ile karşılaştırmak açısından anlamlıdır. ABD'de ise bir önceki ayki istihdam ve işsizlik verileri, tarım ve tarım dışı sektörler şeklinde açıklanmak suretiyle, bir sonraki ay açıklanabilmekte ve uygulanmakta olan ekonomi politikaları ve kriz için alınan önlemlerin sonuç verip vermediği hususunda önemli ipucu teşkil edebilmektedir.

Bu noktaya kadar, Türk ekonomisinde üretilen istatistikler içerisinde kriz için öncü gösterge niteliği taşıyabilecek tek verinin mazot veya teknik adıyla dizel akaryakıt tüketimindeki yavaşlama veya daralma olduğunu belirledik. Bu çerçevede, binek ve ticari araçlara olan ilgi de

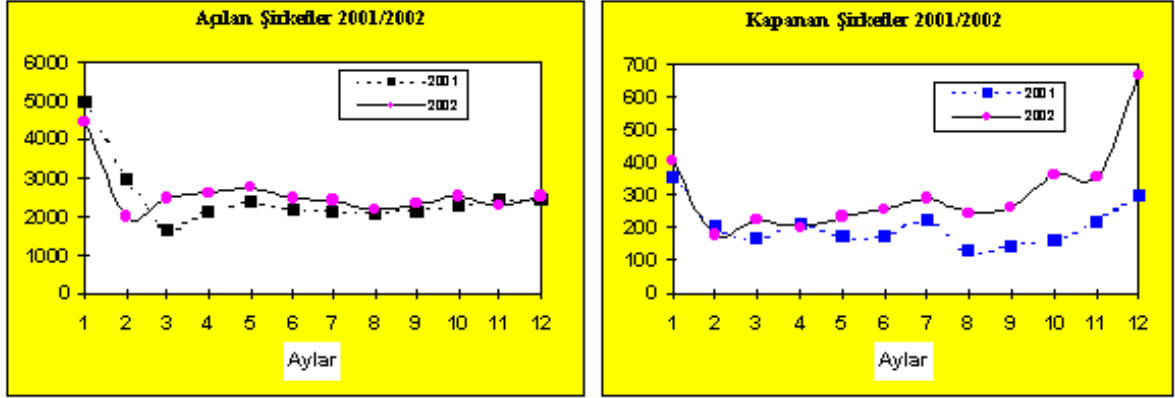
bir gösterge teşkil edebilir. Türkiye'de binek ve ticari araç üretimi ile ilgili veriler Otomobil Sanayicileri Derneği OSD tarafından düzenli açıklanmaktadır. Ayrıca, DİE tarafından hemen hemen 1 ay arayla, arada sırada 1.5 ay arayla, Motorlu Kara Taşıtları istatistikleri açıklanmaktadır. Bu istatistiklerde trafiğe yeni kaydı yapılan araçlarla ilgili rakamlara yer verilerek, ekonominin kriz ortamında olup olmadığı hususunda ipucu oluşturulabilmektedir. Eylül 2001 Taşıt İstatistikleri üzerinden örnek bir çalışma yapalım. Açıklanan veriler krizin etkisinin tüm yoğunluğu ile devam etmekte olduğunu, trafiğe kaydı alınan araç sayısında bir önceki yıla göre yüzde 76.1 bir önceki aya göre ise yüzde 22.5 bir azalma olduğunu gösteriyor. Bu noktada, DİE tarafından açıklanan bu istatistiklerde bir önceki ay ile karşılaştırmayı sağlayan oranı her ay için gösteren bir grafik üretmek suretiyle, ekonominin krizde daha derin bir noktaya mı gittiği, yoksa krizden çıkma noktasına adım adım yaklaşıp yaklaşmadığı analiz edilebilir.

Eylül 2001 Taşıt İstatistikleri	Toplam	Otomobil	Kamyonet	Motosiklet	Kamyon	Diğer
Bir önceki aya göre						
değişim oranı (%)	-22.5	-32.4	-19.0	-11.6	-6.5	44.9
Bir önceki yılın ayn ayına						
göre değişim oranı (%)	-76.1	-80.8	-70.2	-48.7	-85.9	-71.6

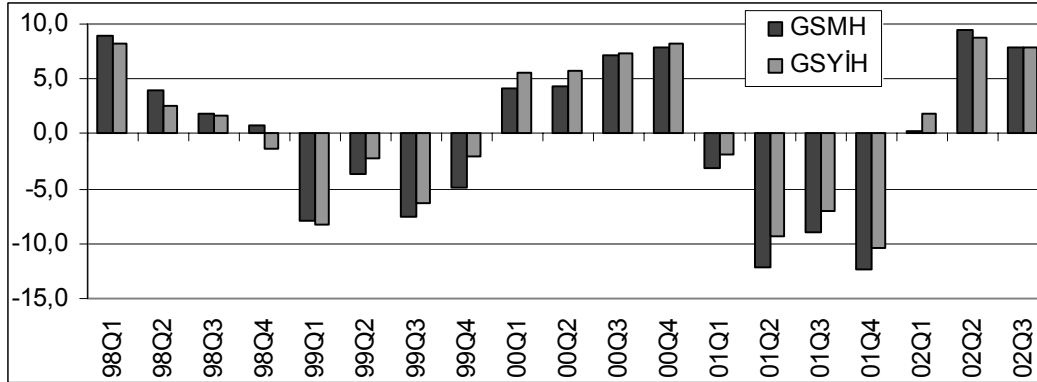
Keza yine kullanılabilecek önemli bir gösterge, DİE tarafından verilen 'açılan-kapanan şirket' verileridir. Her ay düzenli olarak açıklanan ve bir ay öncesinin durumunu gösteren bu veriler, ekonominin bir kriz içerisinde olup olmadığı veya krizden çıkıp çıkmadığı konusunda önemli ipucu teşkil edilmektedir.

Firma İstatistikleri	2001 YILI		2002 YILI		Yüzde Değişim	
Tüzel Kişilik Türü	Aralık	Ocak-Aralık	Aralık	Ocak-Aralık	Aralık	Ocak-Aralık
Yeni Açılan Şirketler ve Koop.	2.410	29.665	2.482	30.842	2,99	3,97
Kapanan Şirket ve Koop.	298	2.464	666	3.667	123,49	48,82
Yeni Açılan Firmalar	1.415	16.171	2.102	24.012	48,55	48,49
Kapanan Firmalar	866	13.707	969	14.994	11,89	9,39

Bu tablo şu şekilde yorumlanabilir: " Aralık ayı verileri incelendiğinde, 2001 Krizi'nin akut etkisinin sürdüğü ve açılan şirket sayısı geçen yılın üstünde seyretse de, kapanan şirket sayısının da artarak devam ettiği gözleniyor. Bu nedenle, kapanan şirket sayısının yavaşlamamış olması, iç pazara dayalı bir canlılıktan söz etmenin henüz erken olduğunu gösteriyor. Bu arada, şirketlerde statü değişikliği ve sektörel geçişlerin yoğunlaştığı da gözlemlenmekte."

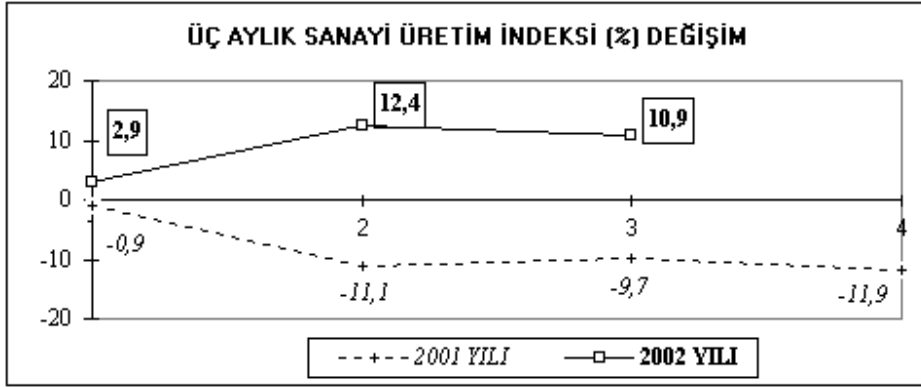
Bu noktaya kadar yaptığımız analizde, sanayi, inşaat, ticaret ve ulaştırma-haberleşme ana sektörlerinin performanslarının kriz ile ilgili öncü gösterge olma özelliği taşıdığını vurguladık. Ancak, bu sektörler ile ilgili üretilen veriler içerisinde inşaat ve ticaret ile ilgili sektörlerin verilerinin geç elde edildiğini, istihdam ve işsizlik verilerinin geç açıklandığını, eldeki tek öncü gösterge niteliğindeki verinin kara ticari araçları tarafından kullanılan dizel yakıt tüketimindeki dalgalanmalar olduğunu gördük. Ayrıca, takip eden ayda açıklanması nedeniyle OSD'nin otomotiv üretimi ve ihracatı ile ilgili verileri ve DİE'nin motorlu kara taşıtları ile ilgili verilerinin ipucu olabileceğinin altını çizdik. Bu noktada, ekonomide kriz açısından öncü gösterge olarak kullanılabilecek bir başka alanın imalat sanayi verileri olduğu ifade edilebilir. Türkiye'de verileri en düzenli ve hemen hemen kimisi takip eden ayın içerisinde açıklanan bir sektör olması nedeniyle, imalat sanayi ile ilgili veriler önemli ipucu teşkil edebilmektedir. Özellikle, Türkiye'nin büyüme performansı ile imalat sanayi arasındaki korelasyonun yüksekliği, imalat sanayi verilerinin yakından izlenmesi bir kez daha öne çıkarmaktadır.

İmalat sanayinin üretim performansı ile ilgili verilerde iki ana istatistik öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, sanayi üretimi ile ilgili performansı gösteren aylık ve üç aylık indeks verileridir. İkinci veri grubu ise 'imalat sanayi eğilim anketi' ana başlığı altında açıklanan verilerdir ki, aylık ve üç aylık olarak bu ana başlık altında açıklanan veriler içerisinde işe yarayan 3 veri söz konusudur. Şimdi bu verilerin tümünü tek tek ele alalım.

Sanayi üretimi ile ilgili verilere dayalı olarak ölçebildiğimiz performans değerlerindeki yüzdesel değişimler ile ekonomik büyüme performansı arasında önemli bir korelasyon gözlemlenmekte. Bu nedenle, öncelikle açıklanan 3 aylık sanayi üretim performansı verileri ile büyüme hızı verilerini karşılaştırmak yararlı olacaktır.

Eğer, 3 aylık sanayi üretim indeksindeki bir önceki yılın aynı 3 aylık dönemine göre ortaya çıkan yüzdesel değişimleri, yukarıdaki GSYİH ve GSMH performansını gösteren, dolayısı ile özellikle GSYİH'nın bir önceki yılın aynı 3 aylık dönemine, yani çeyreğine göre gerçekleştirdiği yüzdesel değişim ile karşılaştırır ise, hem sanayi, hem de GSYİH yüzdesel değişim edğerlerinin birbirine çok yakın değerler olduğunu görüyoruz. Dolayısı ile, sanayi üretim indeksindeki değişimlerin GSYİH üzerindeki bu derece önemli etkisi, aylık ve 3 aylık sanayi üretim performansı değişimlerini yakından takip etmemizi gerektiriyor. Ancak, Türk ekonomisinin performansını yakından takip etmek açısından hayati önem taşıyan 3 aylık sanayi üretim indeksi verileri 3 aylık GSMH büyüme değerlerinin açıklanmasından en fazla bir hafta önce açıklandığından, 3 aylık sanayi üretim indeksi verilerinin öncü gösterge niteliğinde kullanmamız mümkün değildir. Bu nedenle, esas yararlanmamız gereken istatistiğin aylık sanayi üretim indeksi verileri olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Aylık sanayi üretim indeksi verileri daha önceleri farklı tarihlerde açıklanır iken, 8 Haziran 1999 tarihinden itibaren her ayın 8'inde DİE tarafından düzenli olarak açıklanmaya başlandı. 38 gün gecikmeyle açıklanan veriler, verileri açıklanan ay itibariyle sanayi sektörünün alt dallarını oluşturan madencilik ve taşocakçılığı, imalat sanayi ve elektrik,gaz, su üretimindeki performansı göstermekte. Aylık indekste toplam sanayi üretiminin ortalama yüzde 70'ini oluşturan ve 918 işyerinden derlenen 403 madde kullanılırken, üç aylık sanayi üretim indeksinde toplam sanayi üretiminin ortalama yüzde 81'ini kapsayan 3000 işyerinden yaklaşık 2005 madde kullanılmaktadır. İki indeks arasındaki kapsam farklılığı nedeni ile indeks sayıları arasında da fark olabilmektedir. Aylık üretim indeksinin bir ön bilgi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Kesin sonuçlar üç aylık sanayi üretim indeksine dayandırılmalıdır. Bununla birlikte, üçer aylık olarak açıklanan büyüme performansları ile ilgili gelişmeleri önceden tahmin edebilmek için sanayi üretim indeksi ile ilgili bilgilerin aylık olarak takip edilmesi büyük bir önem arz ediyor.

Aylık sanayi üretim indeksi verilerinde, ekonomiyi yakından takip etmek isteyenler açısından indeks değerlerinden çok, aylık ve bir önceki yılın aynı ayına göre gerçekleşen değişim yüzdelelerini takip etmek daha doğru olacaktır. Sanayi sektörünü oluşturan 3 ana dal ve imalat sanayini oluşturan alt sektörlerle ilgili veriler hangi sektörün sıkıntıda olduğu, hangi sektörün ise krize rağmen ayakta kalma mücadelesi verdiğini görmek açısından yararlı olmaktadır.

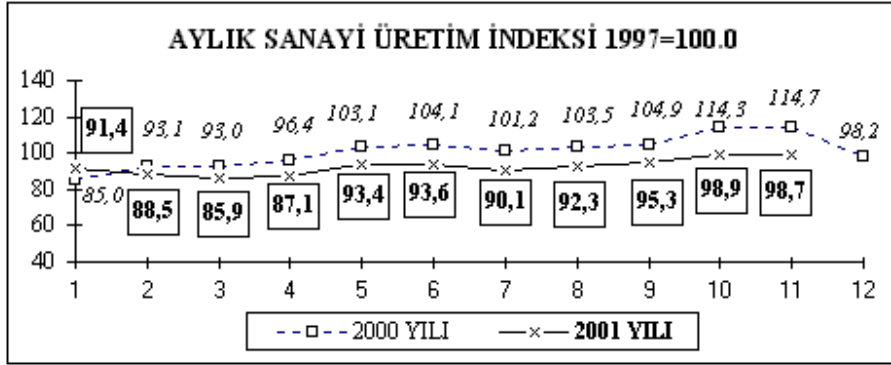
İKTİSADİ FAALİYET KOLLARI	Bir önceki yılın aynı ayı ve oniki aylık ortalamasına göre üretim artışı (%)			
	Aralık ayı		Oniki aylık ortalama	
	2002	2001	2002	2001
TOPLAM SANAYİ	13.5	-8.0	9.1	-8.9
MADENCİLİK SEKTÖRÜ	-15.7	-7.2	-9.5	-7.9
İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	16.2	-9.6	10.6	-9.8
ELEKTRİK, GAZ VE SU SEKTÖRÜ	5.4	3.0	5.4	-1.7

İKTİSADİ FAALİYET KOLLARI	Bir önceki yılın aynı ayı ve oniki aylık ortalamasına göre üretim artışı (%)			
	Aralık ayı		Oniki aylık ortalama	
	2002	2001	2002	2001
İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	16.2	-9.6	10.6	-9.8
-Gıda ürünü. ve içecek imalatı	13.4	-3.6	5.5	-8.4
-Tütün ürünleri imalatı	-3.6	12.8	4.1	2.4
-Tekstil ürünleri imalatı	9.9	4.1	8.6	-2.7
-Giyim eşyası imalatı	-9.8	-18.6	8.1	-6.6
-Derinin işl., bavul çanta vb.	2.6	-41.7	13.2	-26.7
-Ağaç ve mantar ür.imal (Mob.hariç)	17.9	-2.1	26.4	1.3
-Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	17.9	-14.1	10.0	-15.5
-Basım ve yayım imalatı	19.4	-34.0	-4.2	-26.9
-Kök köm., rafine edilmiş petrol ür.ım.	9.1	-0.8	11.4	9.4
-Kimyasal madde ürünleri imalatı	17.4	-3.7	9.4	-13.2
-Plastik-kauçuk ürünleri imalatı	29.8	-13.8	15.5	-5.6
-Metalik olmayan diğer mın.mad.imal.	33.5	-31.3	18.9	-16.7
-Ana metal sanayi	18.3	-11.4	0.7	-5.4
-Metal eşya sanayi, mak.teçh. hariç	5.5	-4.4	5.0	-10.3
-B.y.s. Makina ve teçhizat imalatı	28.7	0.1	21.3	-20.3
-Büro, muhasebe bilgi işlem mak. İm.	-3.2	-12.4	41.2	-70.3
-B.y.s. Elektrikli makina cihaz.imalatı	-14.5	-35.0	-0.7	-10.3
-Radyo,TV haberleşme cihazları imal.	47.3	3.2	48.1	-10.8
-Tıbbi,hassas ve optik aletl., saat ima.	13.2	44.1	24.5	-25.1
-Taşıt araçları ve karoseri imalatı	120.3	-42.9	24.9	-42.6
-Diğer ulaşım araçları imalatı	-78.9	-37.9	-46.5	-20.3
-Mobilya imalatı, b.y.s. diğer imal.	-8.6	18.1	-4.3	-8.2

Ana dallar ve alt sektörler bazında verilen yüzdesel değişimler önemli ipucu teşkil etmektedir. Ancak, tüm bu ayrıntılı verilerin arasında biri yüzdesel değişim , diğeri aylık indeks değerleri grubu vardır ki, birisini krize doğru gidildiğinin bir göstergesi, diğeri de bir önceki yılın aynı ayına göre karşılaştırarak çeşitli yorumlarda bulunmak ve değerlendirmek mümkündür. Örneğin, aşağıda örnek olarak seçtiğimiz kasım 2001 aylık sanayi üretim endeksi verileri doğrultusunda oluşan grafikleri dikkate alarak bir yorum yapalım ve bu iki grafiğin nasıl yorum amaçlı kullanılabileceği konusunda bir fikir verelim:

" 8 Aralık Salı günü açıklanan sanayi üretimi ile ilgili performans verileri, temmuz ayından ekim ayına kadar iyi bir çıkış yapan ve 8.8 puan yükselen sanayi üretim endeksinin kasım ayında

frenlendiğini gösteriyordu. Bu haber, 2002 yılında sanayi üretimi kaynaklı olarak ekonomide büyüme bekleyen çevreler için iyi bir haber niteliğinde değildi. Çünkü, Türkiye’de sanayi üretimindeki geleneksel trend Kasım ayında da üretim artışının devam etmesi yönündedir. Nitekim, 2000 yılının Kasım ayında sanayi üretimindeki yükseliş sürmüştü. Ancak, geçen yılın kasım ayı sonunda patlak veren ilk krizin aralık ayı sanayi üretim performansı üzerindeki etkisi ise radikal olmuştu. 2001 yılında da temmuz ayından itibaren benzer bir trend devam etmekteydi. Bu nedenle, ekonomistler Kasım ayında da toparlanmanın devamını ve üretim endeksindeki yükselişin sürmesini beklemekteydiler. Buna karşılık, açıklanan veriler 0.2 puanlık bir gerilemenin söz konusu olduğunu, daha kestirme bir ifade ile Kasım ayında üretimin yerinde saydığını gösteriyor.

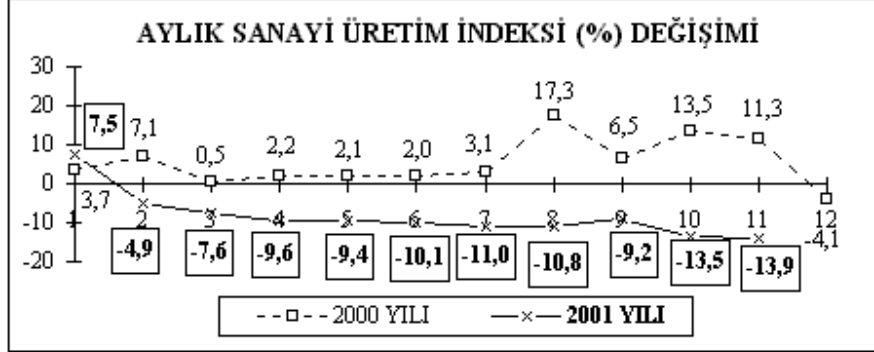

Bu gelişme, tekrarlamak gerekirse olumsuz olarak algılanabilir. Ancak, üretim kesiminin burada izlediği taktiği göz ardı etmemek lazım. 2001 yılında işsizlik ve enflasyon ile birlikte satın alma gücünde ortaya çıkan daralma, üretimdeki kısılmaya rağmen mevcut stokların eritilmesini gerektiriyordu. Kasım ayında hayata geçirilecek KDV indirimleri ve tüketimi teşvik edici fiyat indirim kampanyalarının tüketimde yaratacağı olası hareketlenme, anlaşılan stokları eritmek amacıyla değerlendirilmiş gözüküyor. Dolayısı ile, sanayi üretiminde kasım ayındaki duraklamayı, olumsuz bir gelişmenin işareti olmaktan çok, stokların eritilmesine yönelik bir taktiğin parçası olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bir önceki yılın sanayi üretim performansı ile karşılaştırıldığında, yılın 4. çeyreğini temsil eden Ekim-Aralık döneminin iki ayında sanayi üretimindeki bir önceki yıla göre gerileme yüzde 13’ün üzerinde gerçekleşti. Dolayısı ile, 4. çeyrekte sanayi üretimi büyüme açısından önemli bir gerileme gösterecek. Ancak, 2000 yılının aralık ayı üretim endeksi değeri 98.2 puan olduğundan, aralık ayında sanayi üretim endeksi 98.3 puanlık bir performans bile yakalasa, yani kasım ayına göre gerilese bile, bir önceki yılın aralık ayından daha iyi bir indeks değeri olacak.

Statik Analiz: Eğer, aylık sanayi üretim endeksinde yer alan değerler, bir önceki yılın aynı ayı veya aynı dönemi ile karşılaştırılıyor ise, bu durumda amaç sanayi üretiminin GSMH’ya olası katkısı yönündeki hesaplamayı tarif etmektedir. Nitekim, alttaki grafikte yer alan yüzdesel değişimler bunun bir göstergesidir. 3 aylık dönemlerin yüzdesel değişimlerinin basit ortalaması, kabaca, ilgili üç aylık dönemde sanayi üretimindeki yüzdesel değişimin GSMH’yı ne ölçüde etkileyebileceği konusunda ipucu olabilmektedir. Bu nedenle, ekonomideki genel gidişatı değerlendirmekten çok, bir önceki yılın aynı ayını, ya da aynı dönemini karşılaştırması açısından bu tür bir analize, statik analiz diyoruz.

Dinamik Analiz: Dinamik analiz, ister aylık sanayi üretimi olsun, ister kapasite kullanım oranı, isterse de aylık enflasyon oranları, karşılaştırmanın bir önceki ay veya birkaç önceki aya göre yapıldığını ve ekonomideki genel gidişatın analiz edildiğini ifade eder. Dinamik analizin amacı,

ülke ekonomisinin nereye doğru sürüklenmekte olduğunu önceden görebilmektir. Bu nedenle, önemli bir analiz metodudur.

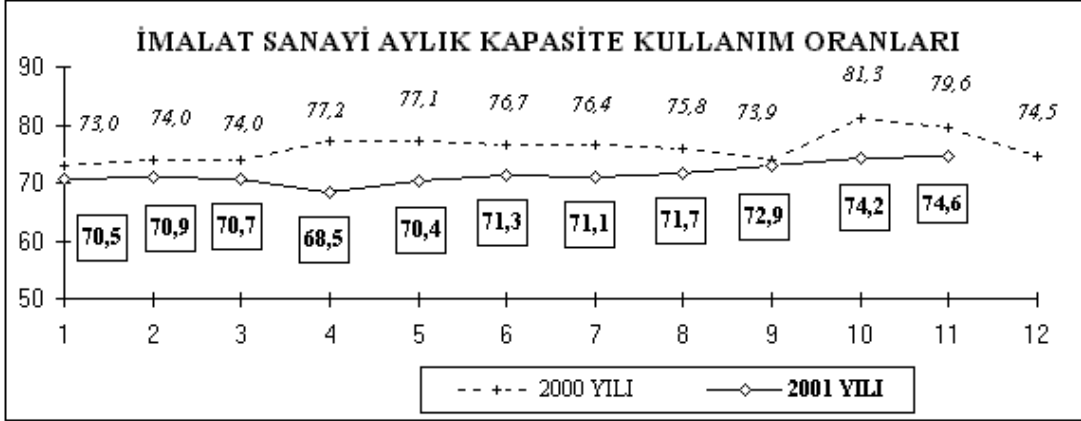

Bu nedenle, Aralık ayında bir önceki yıla göre performans pozitif olabilir. Bu durumda, Ekim ve Kasım aylarındaki yüzde 13'ün üzerindeki gerileme ile Aralık ayındaki pozitif artışın delgelenmesi durumunda, 4. çeyrek sanayi üretim gerilemesi yüzde 9'a kadar düşebilir. Bununla birlikte, 2001 yılının 4. çeyreğinin büyüme oranının da, tarım ve inşaat gibi sektörlerin durumu dikkate alınır ise, yüksek oranda bir negatif değere ulaşacağı anlaşıyor. Bu nedenle, yılsonu için tahmin edilmiş olan yüzde 8.5'lik gerileme oranının gerçekleşmesinin Kasım ayı sanayi üretim verilerinin açıklanmasından sonra bir adım daha kuvvetlendiği söylenebilir."

Görüldüğü gibi, aylık indeks değerleri bir önceki aya göre değişimi net olarak görmek açısından ekonominin bir krize sürüklenip sürüklenmediğini veya ekonomik bir krizden çıkma sürecine başlayıp başlamadığını görmek açısından önemlidir. Buna karşılık, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzdesel değişim ise çeyrek dönem itibarıyla açıklanan büyüme performansı ile ilgili tahminde bulunmak açısından önemlidir. Kasım 2000'de bir rekor olarak 114 puanın dahi üstüne çıkmış olan sanayi üretim indeksi sonraki aylarda yüzde 86'ının dahi altına kadar gerilemiş ise ekonominin krizde olduğunu söylemek zor olmayacaktır. Bu noktada, son bir unutulmaması gereken ayrıntı aylık sanayi üretim indeksi verilerinde ortaya çıkan mevsimsel etkilerdir. Örneğin, Ocak ayı sanayi üretim performansı her zaman için düşüktür ve yaz aylarında da tatil dönemi nedeniyle bir yavaşlama görülebilmektedir. Ayrıca, Ramazan'ın ve dini bayramların yer aldığı aylarda da bir performans düşüklüğünün varlığı göz ardı edilmeden analiz yapılması gerekir. Çünkü, son zamanlarda alışkanlık haline gelen bir uygulama ile dini bayramlar 9 günlük tatiller getirmeye başladı.

Sanayi üretim indeksi verilerinde görülen özellik, kendisini imalat sanayi eğilim anketinde de tekrarlamakta. Yani, 3 aylık eğilim anketi verileri GSMH verilerinin açıklandığı tarihe çok yakın açıklanmakta. Bu nedenle, açıklanan aylık imalat sanayi eğilim anketleri ekonominin takibi açısından daha yararlı olmaktadır. İster aylık, ister 3 aylık imalat sanayi eğilim anketlerinde 3 önemli veri açıklanmaktadır. Birincisi üretim ve işyeri ağırlıklı olmak üzere imalat sanayinin ana ve alt sektörleri itibarıyla kapasite kullanım oranı verileri, ikincisi işyerlerinin neden tam kapasite ile çalışmadıklarını gösteren işyerlerinin şikayetleri ile ilgili veriler ve üçüncüsü işyerlerinin üretim, satış ve satış fiyatları ile ilgili tutumları ile ilgili veriler. Bu verilerden ilkinin ele alırsak, kapasite kullanım oranı ile ilgili verilerde üretim ağırlıklı kapasite kullanım oranı verilerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Aylık imalat sanayi kapasite kullanım oranı verilerinin takip edilmemesi, aylık bazda ekonominin bir krize sürüklenip sürüklenmediğini veya bir krizden çıkıp çıkmadığını görmek açısından önemlidir. Nitekim, nisan 2001'deki KKO seviyesi dikkate alındığında kasım ayında gelinen seviye adım adım bir toparlanmayı göstermektedir. Bu da olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Ancak, burada küçük bir tuzak söz konusu. Bu tuzak, yukarıdaki grafikte verilmekte olan verinin kamu sektörü ve özel sektör KKO verilerini birlikte kapsamıdır. Dolayısı ile, DİE tarafından açıklanan bu verilerde, kamu sektörü ile özel sektör imalat sanayi kuruluşlarının KKO verilerinin ayrıntılı olarak açıklandığı verilere ulaşmak ve bu verileri takip etmek için kendi excel tablonuzu hazırlamak yararlı olabilir.

YILLAR	2002 YILI		2001 YILI		2000 YILI		1999 YILI	
SEKTÖR	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL
OCAK	83,7	68,2	77,5	66,6	78,4	69,7	85,2	60,5
ŞUBAT	76,8	69,2	77,2	67,1	74,6	66,5	75,7	68,9
MART	81,5	71,3	86,7	62,5	78,4	71,7	82,2	69,6
NİSAN	78,6	70,9	75,0	63,8	81,3	74,8	87,7	73,0
MAYIS	81,3	71,8	84,3	62,3	76,7	77,4	85,1	74,1
HAZİRAN	81,7	72,8	79,7	67,2	74,4	78,2	86,2	70,9
TEMMUZ	86,3	71,9	82,9	65,4	78,4	75,1	83,1	68,8
AĞUSTOS	87,3	69,7	81,4	66,4	79,5	73,5	78,7	64,6
EYLÜL	87,1	75,3	82,2	66,8	66,0	79,0	66,1	70,4
EKİM	87,5	76,1	84,4	67,7	84,0	79,6	70,0	72,0
KASIM	79,2	75,7	84,7	68,1	82,3	77,6	72,2	70,2
ARALIK	83,9	72,1	83,3	67,4	86,7	65,4	84,1	68,0

Nitekim, kamu sektörü (KİT'ler) ve özel sektör imalat sanayi kuruluşlarının kapasite kullanım oranları ayrı ayrı incelendiğinde, özel sektör imalat sanayindeki toparlanmanın henüz zayıf olduğu görülüyor. Bu da, aha çok stratejik ve vazgeçilmesi zor hammadde, ara mamül ve gıda üretimi gerçekleştiren KİT'lerin KKO verilerinin çok gerilemediğini, krizler nedeniyle daralan tüketimdeki değişimlerden daha hızlı etkilenen özel sektörün imalatını temsil eden KKO verilerinin daha net kriz görüntüsü verdiğini ortaya koyuyor. Nitekim, KKO verilerinden hareket ile hangi alt sektörün krizden daha fazla etkilendiğini de görmek mümkün. Eğer, DİE tarafından hemen hemen her ayın 17'si ile 19'u arası açıklanan ve bir önceki ayın aylık imalat sanayi eğilim anketini gösteren haber bülteni incelendiğinde, metnin en altında daha ayrıntılı verilerin yer aldığı tablo isimleri yer almaktadır. Eğer, bu tablo isimlerinden birisi olan "... AYI KAPASİTE KULLANIM ORANI DEĞERLERİNE İLİŞKİN KALİTATİF VERİLER (ÜRETİM DEĞERİ

AĞIRLIKLİ) (%)” isimli ve kasım ayı verileri için internet adresi "http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/IMSANEG/141201tt2.gif" olan tabloya ulaşılması halinde ilgili tabloda her bir imalat sanayi alt sektörünün KKO verileri kamu ve özel sektör ayrı ayrı olmak üzere görülebilmektedir. Dolayısı ile, hangi sektörlerin krizden etkilenmeye devam ettiği, hangi sektörlerin krize rağmen kapasite kullanım oranını belirli bir seviyede tutmayı başardığı görülebilmektedir.

Aylık imalat sanayi eğilim anketi içerisinde yer alan bir başka önemli bilgi de, DİE'nin belirlemiş olduğu ve eğilim anketine katılan örnekleme içerisinde yer alan küçük-orta ve büyük sanayi kuruluşlarının niçin tam kapasite ile çalışmadıklarına dair nedenlerin sıralamasıdır. DİE bu veride 6 standart tam kapasite ile çalışmama nedeni belirlemiştir. Bu 6 nedenin her birisi iş yerlerinin tercihlerine bağlı olarak bir yüzde değer ele alıyorlar. Örneğin iş yerlerinin yüzde 55'i iç pazarda talep yetersizliği nedeniyle tam kapasite ile çalışmıyorlar ise, bu nedenin karşısına 55 yazılıyor. 6 neden için de hesap edilen bu yüzdeler toplandığında eğer 100 etmiyorsa bu hatadan değil, örnek içerisinde yer alan bazı imalat sanayi kuruluşlarının başka bir neden öne sürmesinden, örneğin yangın nedeni ile, su baskını veya deprem nedeni ile, elektrik arızası nedeniyle çalışmama gibi nedenleri öne sürmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile DİE bu nedenleri değerlendirme kapsamına almıyor.

Tam kapasite ile çalışmama nedenleri	KASIM 2001	KASIM 2000
İç pazarda talep yetersizliği (%)	58,0	47,6
Dış pazarda talep yetersizliği (%)	10,5	13,3
Mali imkansızlığı (%)	3,9	2,3
Yerli mallarda hammadde yetersizliği (%)	3,5	4,2
İşçilerle ilgili meseleler (%)	2,9	3,2
İthal mallarda hammadde yetersizliği (%)	1,1	2,1

Esasen açıklanan bu tablo, tek başına krizin varlığını göstermek açısından yeterli olabilir. Örnek vermek gerekirse, iç pazarda talep yetersizliği şikayetini 2000 yılının kasım ayında firmaların yüzde 47.6'sı öne sürmüştü, bu oran kasım sonunda ve 2001 yılının şubat ortasında patlak veren iki önemli olayla başlayan ve derinleşen kriz nedeniyle 2001 yılının kasım ayında yüzde 58'e yükselmiş. Demek ki, iç pazarda halkın tüketim gücünü kıran bir kriz yaşanmış. Ancak, bu tabloya ve bu tabloda yer alan ilgili ay ile, bir önceki yılın aynı ayına bakılır ise, bu değerlendime eksik kalabilir. Oysa, daha geniş ölçüde birkaç ayın bilgileri kapsayan bir tabloyu kendiniz excel ortamında hazırlar ve takip ederseniz, bu durum krizin boyutları ve krizden çıkılıp çıkılmadığı konusunda daha net ipuçları verebilir.

**Tam Kapasite İle Çalışmama Nedenleri
(Yüzdesel Paylar)**

Şikayet Türleri	OCAK 2000	MART 2000	HAZİRAN 2000	EYLÜL 2000	OCAK 2001	MART 2001	HAZİRAN 2001	EYLÜL 2001	EKİM 2001	KASIM 2001
İç Pazarda Talep Yetersizliği	53,3	48,4	53,7	43,4	48,6	57,3	58,7	58,0	55,3	58,0
Dış Pazarda Talep Yetersizliği	11,4	9,8	15,7	14,0	12,7	12,8	10,0	9,2	10,2	10,5
Mali İmkansızlıklar	2,7	4,8	2,1	3,1	1,8	3,6	3,5	3,4	2,9	3,9
Yerli Hammadde Yetersizliği	4,6	5,8	3,8	4,3	3,2	2,5	7,2	3,3	3,0	3,5
İşçilerle İlgili Meseleler	2,9	1,8	2,8	2,1	2,1	2,6	2,6	2,5	2,4	2,9
İthal Hammadde Yetersizliği	3,0	5,1	1,7	1,1	1,0	1,2	1,1	1,3	1,2	1,1
Şikayet Türleri	OCAK 1999	MART 1999	HAZİRAN 1999	EYLÜL 1999	OCAK 2000	MART 2000	HAZİRAN 2000	EYLÜL 2000	EKİM 2000	KASIM 2000
İç Pazarda Talep Yetersizliği	60,7	59,4	64,1	47,5	53,3	48,4	53,7	43,4	49,4	47,6
Dış Pazarda Talep Yetersizliği	14,8	17,0	14,7	16,5	11,4	9,8	15,7	14,0	13,8	13,3
Mali İmkansızlıklar	2,0	2,5	2,4	1,8	2,7	4,8	2,1	3,1	2,3	2,3
Yerli Hammadde Yetersizliği	2,2	2,9	4,8	1,9	4,6	5,8	3,8	4,3	5,1	4,2
İşçilerle İlgili Meseleler	2,6	2,7	2,6	2,9	2,9	1,8	2,8	2,1	2,4	3,2
İthal Hammadde Yetersizliği	0,9	1,2	1,2	0,5	3,0	5,1	1,7	1,1	1,7	1,7

Örneğin, Cumhuriyet tarihinin en kötü krizlerinden birini yaşıyor olsak da, iç pazarda talep yetersizliği şikayetinin oranının 1999 Haziran ayında daha yüksek olduğu görülüyor. Bu nedenle, 2001 yılındaki krizde iç pazarda talep yetersizliğinden imalat sanayindeki her sektörün aynı oranda etkilenmediği anlaşıyor. Buna karşılık, 2001 yılının Haziran ayından Kasım ayına kadar ki verilere bakıldığında ise yüzde 58 civarındaki oran henüz daha krizden çıkılmadığının ve iç pazarda talep yetersizliği sorununun aynı şiddette devam ettiğini gösteriyor. Dış pazarda talep yetersizliği ile ilgili orandaki değişiklikler ise Merkez Bankası'nın uyguladığı kur politikasının ihracat üzerindeki etkilerini ve Avrupa Birliği, Amerikan pazarı gibi Türkiye'nin önemli ölçüde ihracat yaptığı pazarlarda çeşitli nedenler ile ortaya çıkan sorunları görmemiz açısından anlamlı. Dolayısı ile, bu tablodaki şikayet oranlarındaki dalgalanmalar ile firmalarınızın karşılaştığı değişik sorunları mukayese ettiğinizde birbiriyle uyumunu göreceksiniz.

Diğer bir açıklanan veri grubu, esasen DİE'nin bu eğilim anketini gönderdiği sanayi kuruluşlarının üretim, satış, satış fiyatları ve hammadde ile ilgili beklentileri ile bu konu başlıkları ile ilgili artış ve azalışları tanımlamakta. Esasen, bu açıklanan verileri sanayi kuruluşları açısından 'firma psikolojisi' veya 'işadaminin moral endeksi' verisi olarak tanımlamak doğrudur. Özellikle, bir ay sonrası için ne olacağı yönündeki tahminler. Bu nedenle, piyasanın moral durumunu, psikolojisini ölçmek açısından bu veriler önemli. Ancak, DİE bu verileri her nedense düz bir metin olarak açıklıyor. Söz konusu bölümde3 ana başlık altında işyerlerinin cevapları "

Üretim konusunda işyerlerinin; 2000 yılı Kasım ayında % 36.5 i artış, % 42.1 i azalış belirtirken, 2001 yılı Kasım ayında % 34.0 i artış, % 47.3 ü ise azalış olduğunu belirtmiştir.

2000 yılı Aralık ayında % 30.8 i artış, % 34.0 i azalış beklerken, 2001 yılı Aralık ayında % 20.1 i artış, % 49.0 i ise azalış beklediklerini belirtmişlerdir.

Yurtiçi satışları için ise, aynı işyerlerinden; 2000 yılı Kasım ayında % 36.2 si artış, % 46.8 i azalış belirtirken, 2001 yılı Kasım ayında % 35.8 i artış, % 45.5 i ise azalış olduğunu bildirmiştir.

2000 yılı Aralık ayında % 32.2 si artış, % 36.0 i azalış beklerken, 2001 yılı Aralık ayında % 32.1 i artış, % 36.4 ü ise azalış beklediklerini bildirmişlerdir.

Satış fiyatları ile ilgili olarak da, bu işyerlerinin; 2000 yılı Kasım ayında % 45.5 i artış, % 19.5 i azalış olduğunu belirtirken, 2001 yılı Kasım ayında % 65.6 sı artış, % 3.8 i ise azalış olduğunu beyan etmişlerdir.

2000 yılı Aralık ayında % 26.7 si artış, % 5.9 u azalış beklerken, 2001 yılı Aralık ayında % 42.1 i artış, % 3.0 i ise azalış beklediklerini belirtmişlerdir." şeklinde yer almaktadır.

Oysa, bu yazılı metin şeklindeki bilgiler bir tablo haline getirildiğinde işe yarayacak ve değerlendirilebilecek sonuçlar çıkmakta.

GERÇEKLEŞMELER	ARTIŞ	AZALIŞ	AYNI	BEKLENTİLER	ARTIŞ	AZALIŞ	AYNI
ÜRETİM	(%)	(%)	(%)	ÜRETİM	(%)	(%)	(%)
2000 KASIM	36,5	42,1	21,4	2000 ARALIK	30,8	34,0	35,2
2001 KASIM	30,4	47,3	22,3	2001 ARALIK	20,1	49,0	30,9
YURTIÇİ SATIŞLAR				YURTIÇİ SATIŞLAR			
2000 KASIM	36,2	46,8	17,0	2000 ARALIK	32,2	36,0	31,8
2001 KASIM	35,8	45,5	18,7	2001 ARALIK	32,1	36,4	31,5
SATIŞ FİYATLARI				SATIŞ FİYATLARI			
2000 KASIM	45,5	19,5	35,0	2000 ARALIK	26,7	5,9	67,4
2001 KASIM	65,6	3,8	30,6	2001 ARALIK	42,1	3,0	54,9

Ayrıca, bir örnek olarak kasım ayı istatistiklerini karşılaştıran bir ayrı tablo hazırlanır ise, ekim ayında örnekleme giren sanayi kuruluşlarının sahipleri veya yöneticileri kasım ayı için ne öngörmüşler ve kasım ayında nasıl bir gerçekleşme söz konusu olmuş, bunu da değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Bu karşılaştırma sayesinde, ekim ayında örnekleme giren sanayi kuruluşlarının yöneticilerinin kasım ayı için beklentilerin olumlu mu, olumsuz mu olduğu anlaşılabilen ve bu çerçevede gerçekleştirmeler ile karşılaştırılarak sektörün moral katsayısı görülebilmektedir.

KARŞILAŞTIRMA	ARTIŞ	AZALIŞ	AYNI
ÜRETİM	(%)	(%)	(%)
2001 KASIM BEKLENTİ	32,7	36,2	31,1
2001 KASIM GERÇEKLEŞME	30,4	47,3	22,3
YURTIÇİ SATIŞLAR			
2001 KASIM BEKLENTİ	30,9	38,8	30,3
2001 KASIM GERÇEKLEŞME	35,8	45,5	18,7
SATIŞ FİYATLARI			
2001 KASIM BEKLENTİ	42,2	9,1	48,7
2001 KASIM GERÇEKLEŞME	65,6	3,8	30,6

Bu noktada, DİE tarafından açıklanan ve kriz tehlikesini önceden görmemizi sağlayabilecek; ama daha çok krizin boyutlarını ve krizden çıkılma sürecinin başlayıp başlamayacağını görmemizi sağlayacak ekonomik büyüme ve onunla bağlantılı makro göstergeleri değerlendirmiş olduk. Bundan sonraki etapta fiyat hareketleri ile ilgili makro göstergeleri incelemek yararlı olacaktır.

3.1.2 Fiyat Hareketleri ile ilgili Makro Ekonomik Göstergeler

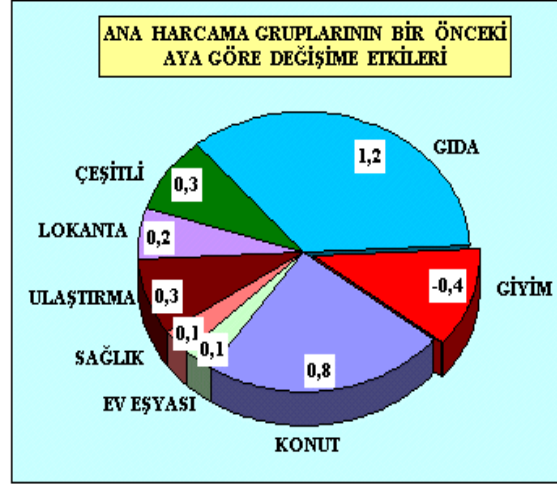
Fiyat hareketleri ile ilgili süreç enflasyonist veya deflasyonist bir süreci tanımlayabilir. Her iki süreç te esasen bir başka ekonomik sorunun veya sorun krize dönüşmüş ise, krizin göstergesi olabilmektedir. Enflasyonist veya deflasyonist sürecin boyutu ve süresi de yine ekonomik sorunun ve/veya krizin boyutları konusunda ve sorun ve/veya kriz ile nasıl bir mücadele verileceği konularında ipucu verebilmektedir.

Uzun süreli bir deflasyonist süreç durgunluğun bir göstergesi niteliğinde olup, ekonomik büyümeyi tehdit eder ölçüde daralmaya neden teşkil edebilir. Bu durumda, faizlerin aşağı çekilmesi vasıtası ile özel kesimin tüketim harcamalarının arttırılması, vergi oranlarının düşürülmesi suretiyle vergi olarak devlete giden kaynağın özel kesim tarafından tüketim harcamalarında kullanılması, bizzat kamunun tüketim ve yatırım harcamalarının arttırılması suretiyle ekonomiye hareketlilik kazandırılması bir dizi önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama, tüm bu önlemler Japonya örneğinde olduğu gibi ekonomik büyümenin yeniden başlaması noktasında beklenen sonucu vermeyebilir.

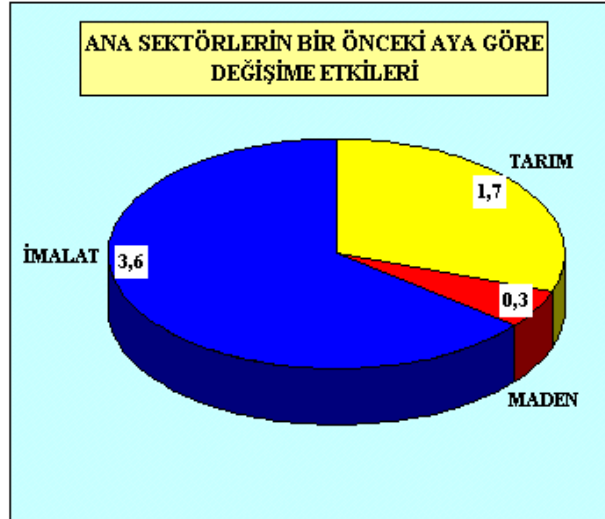
Uzun süreli enflasyonist süreçler içerisinde kalmış ekonomilerde ise, kriz enflasyon oranlarındaki ani ve şiddetli yükselmelerle kendini gösterebilir. 1970'li yılların ikinci yarısından bu yana sadece gelişmekte olan ekonomiler açısından değil, zaman zaman gelişmiş ekonomiler açısından da enflasyona yol açan yapısal sorunlar evrensel sorun haline geldi ve fiyatların düzenli ve sürekli olarak yukarı doğru hareket etmesine yol açan nedenler incelenmeye ve anlaşılmaya çalışıldı. Bu çalışmalar, enflasyona yol açan yapısal sorunların üç ana noktadan oluştuğunu gösterdi; tüketim kalıplarındaki değişimler ve tüketim temposundan kaynaklanan talep enflasyonu, üretim maliyetlerinde artışa yol açan olaylardan, örneğin ücret zamları, kur artışı, enerji fiyatlarındaki yükselmeler benzeri gelişmelerden kaynaklanan maliyet enflasyonu ve ülkenin sosyo-ekonomik yapısından, yani vergi ödeme alışkanlığından ya da daha doğru bir deyişle alışkansızlığından, eğitim seviyesinden, nüfus artış oranından kaynaklanabilecek yapısal enflasyon.

Bu üç enflasyon türünün tespiti için gelişmiş ekonomilerde fiyat hareketleri ile ilgili göstergeler olabildiği ölçüde geliştirilmekte, her enflasyon türü için ayrı fiyat indekslerinin oluşturulmasına özen gösterilmektedir. Bu alanda gelişmiş ekonomilerde kullanılmakta olan en yaygın iki fiyat indeksi tüketici fiyatları indeksi (TÜFE) (ing. CPI) ve üretici fiyatları indeksi (ÜFE) (ing. PPI) olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜFE talep enflasyonunun bir göstergesi iken, ÜFE maliyet ve yapısal enflasyonun bir göstergesi olarak kullanılabilir. Türkiye'de ise, uygulama Tüketici Fiyatları İndeksi (TÜFE) ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (TEFE) olarak karşımıza çıkmaktadır. TEFE gelişmiş ekonomilerde alışlagelmiş olan ÜFE'nin yerini tutabilecek özelliğe sahip bir fiyat indeksi değildir. Çünkü, indeks içerisinde tüketime sunulan nihai tarımsal ve sınai ürünleri barındırmaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ekonomilerde ÜFE'nin maliyet enflasyonunun bir göstergesi olma yönündeki özelliğini tam anlamıyla üzerinde barındırmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de makro analizde, TEFE bu haliyle maliyet enflasyonunun bir göstergesi olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

TÜFE oldukça kapsamlı ve detaylı bir indeks çalışmasıdır. Önemli miktarda tüketim malı, belirli mal ve hizmet alt gruplarında toplanmış olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme esnasında, aynı malın aynı tüketim merkezinde değişik satış noktalarındaki fiyatının ortalamasının alınmasına özen gösterilmektedir. Örneğin hem semt pazarında, hem manavda, hem de süpermarkette satılan fiyatı dikkate alınmaktadır. TÜFE içerisinde dikkate alınan her mal veya hizmetin toplum tarafından tüketilme oranına bağlı olarak bir ağırlığı söz konusudur. Dolayısı ile her mal veya hizmetin fiyatındaki değişimler taşıdığı ağırlık ile çarpılarak indekse yansıtılmaktadır.

Böylece, her bir tüketim kaleminin fiyat artışlarına olan etkisi tek tek ve ana harcama grupları vasıtası ile netleşmektedir. Ana harcama gruplarının böylece altlarındaki kalemler vasıtası ile yüzdesel artış oranları ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda grupların değerlerinin toplamı ile birlikte, TÜFE'nin aylık, birikimli ve yıllık artış oranı ortaya çıkmaktadır.

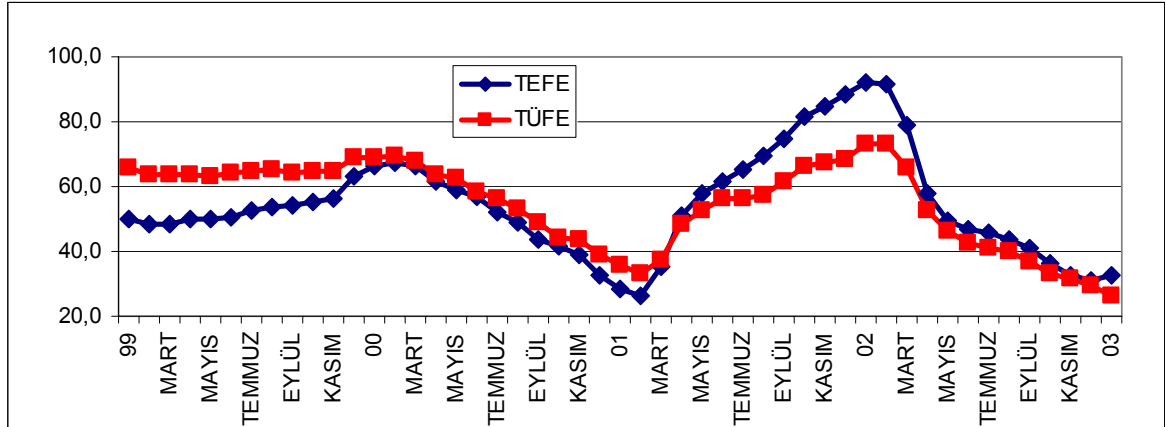

TEFE'de ise sektörel ayırım söz konusudur ve tarım sektörü ile sanayi sektörünün alt gruplarında hammadde, ara mamül ve esas mamül bazında fiyat hareketlerindeki değişiklikler

ele alınmaktadır. Bu değerlendirmelerin sonucunda, sektörel bazdaki fiyat artış oranları ortaya çıkmakta ve bu oranların toplanması ile TEFE'deki aylık, birikimli ve yıllık artış oranları şekillenmektedir. DİE, bu iki fiyat indeksinin içeriğinde en son değişikliği 1996 nisan ayında gerçekleştirmiş ve her iki indeksin baz yılı 1987'den 1994'e değiştirilmiştir. Bu tür indekslerde alınan baz yılın sağlıklılığı çok önemlidir. Seçilen baz yılın istatistiklerde sapmalara yol açmaması için, ekonominin makro dengeler açısından en ideal olduğu yılın seçilmesi gerekir. Oysa, 1994 yılı makro göstergelerde ve dengede en fazla deformasyon yaşanmış yıllardan birisidir. Bu nedenle, DİE'nin sağlıklı bir yıl olan 1987 yılı yerine 1994 yılını baz yıl yapması uzun süre teknik boyutta bir tartışma konusu olmuştur.

Türkiye'de krizin göstergesi olarak enflasyon verilerinden yararlanabilmek için öncelikle birkaç önemli noktayı belirlemek yararlı olacak. 1983 ve 1987 yılları hariç tutulur ise, Türkiye'de yıllık enflasyon verileri yüzde 50'in 10 puan altı ile 10 puan üstü arasında son 25 yılda belirli bir band içerisinde kalmıştır. Yani, yüzde 50 enflasyon seviyesi bir anormallik olarak benimsenmeyecek derecede yerleşmiş bir çıta olmuştur. Dolayısı ile, yüzde 60'ı aşan ve hızla tırmanan enflasyon oranları 1976'dan 2001'e krizin bir göstergesi olmuş ve ağır kriz dönemlerinde üç kez 1994 sonu ile 1995 başı, 1997 sonu ile 1998 yılı başı ve 2001 yılı içerisinde enflasyon oranı yüzde 100'ün dahi üstünü görmüştür. 1994 yılı sonu ile 1995 yılı başındaki değerler Cumhuriyet Tarihi rekorudur.

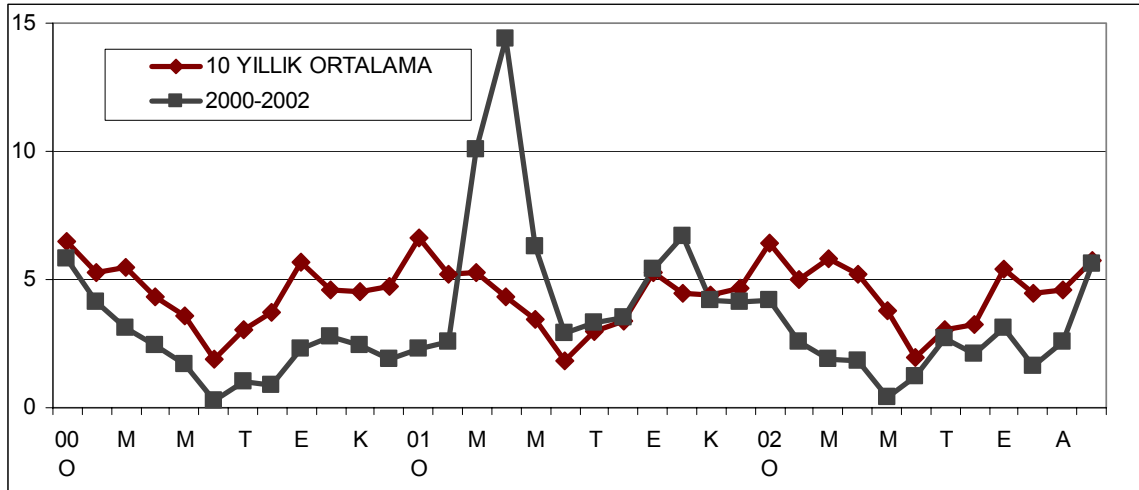
**Enflasyon konusunda Türkiye'de bir başka gelenek talep enflasyonunun bir göstergesi konumundaki TÜFE'nde görülen yıllık bazdaki, yani 12 aylık periyodu değerlendiren yüzdesel artışların hep TEFE'ndeki yüzdesel artışlardan yüksek olmasıdır. İstatistikler bu iki indeksin yıllık artış oranları arasındaki farkın 10 ile 15 puan arasında olması halinde, sakin bir ekonomiden bahsedilebileceğini, dalgalanması az ve sorunu az bir ekonomiden bahsedilebileceğini gösteriyor. Ancak, TÜFE'de yıllık artış oranları yerinde sayarken, eğer TEFE'de bir hızlanma söz konusu olur ise, iki indeks arasında TÜFE lehine olan fark hızla kapanmaya ve 10 puanın altındaki rakamlara gelmeye başlar ise, bu bir krizin habercisi veya derinleşmesinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kriz derinleştğinde ve sorunlar çığ gibi büyüdüğünde ise talep enflasyonunun etkisi o kadar minimal kalmakta ve maliyet enflasyonu ile yapısal enflasyonun etkisi o kadar artmaktadır ki, enflasyon türleri arasındaki geleneksel denge bozulmakta ve TEFE'ndeki artış oranları, TÜFE'ndeki artış oranlarının üzerine çıkabilmektedir. Nitekim, 1999 ile 2001 yılları arasındaki dönemde, TÜFE ve TEFE'nin yıllık artış oranlarının seyri buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Nitekim, 1999 yılının başında her iki indeks arasındaki fark geleneksel aralıktayken, bu aralık aralık ayına doğru hızla kapanmış ve adeta sıfıra yakın bir seviyeye gelmiştir.

Her iki indeksin yıllık artış oranlarının bu şekilde yakından takibi, bir noktada yararlı olmaktadır. 2000 yılı başında Türkiye enflasyonla mücadele için 3 yıllık bir programı hayata geçirdiğinde, yukarıdaki grafikte de görüleceği gibi mücadele edilmesi gereken enflasyon türü talep enflasyonundan çok, TEFE'ndeki artışların TÜFE'ndeki artışlara yetişmesine yol açan maliyet enflasyonu idi. Nitekim, bu nedene dayalı olarak enflasyon ile mücadelede üç önemli uygulama gerçekleştirildi. İthalat maliyetlerini azaltmak amacıyla kur artışı kontrol altına alındı; finansman maliyetlerini azaltmak için faizler aşağı çekildi ve işçilik maliyetlerini kırmak amacıyla maaş ve ücretler hedef enflasyona endekslendi. Nitekim, bu başarılı üç uygulamanın sonucu olarak enflasyonda son 25 yıla damgasını vuran trend kırıldı ve her iki indeksteki artış oranları birlikte geriledi. 2000 yılının son aylarında TÜFE ile TEFE arasındaki makas bir miktar da açıldı. Ancak, enflasyonla mücadele programının başka noktalarında yapılan hatalar kasım sonu ve şubat ortasındaki krizleri gündeme getirince, patlak veren kriz ile birlikte enflasyon tekrar alışlagelmiş trendine döndü ve krizin derinliğinin bir göstergesi olarak, aynen 1994 yılında olduğu gibi krizin yarattığı maliyet etkisi nedeniyle hızlanan TEFE'deki artış oranları TÜFE'deki artış oranlarını geçerek makas tersine döndü. Bu nedenle, enflasyonla mücadelede yeni bir programın şart olduğu bir noktaya geri döndük.

Dolayısı ile, TEFE'ndeki aylık artış oranlarındaki sıçrama ve hızlanmalar TÜFE ile TEFE'nin yıllık artış oranları arasındaki makasın TÜFE aleyhine kapanmaya başlaması, tam anlamıyla bir krizin önemli göstergesi olarak tanımlanabilir. Krizin etkilerini görmek için ise, aylık TEFE artış oranı ile 10 yıllık aylık artış oranının karşılaştırıldığı grafik yararlı olabilir. Yukarıdaki grafik incelendiğinde, enflasyonla mücadele programında 2000 yılında elde edilen sonuçlar, aylık enflasyon oranlarının 10 yıllık ortalama değerleri ile, 2000 yılının aynı ayındaki gerçekleşme oranı arasında oluşan makas ile görülebilmektedir. 2001 yılının mart ve nisan aylarının aylık artış oranları ise kriz ile birlikte patlayan kur artışlarının enflasyon üzerindeki etkisi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedirler.

Kriz ortamında enflasyon konusunda izlenmesi gereken son bir gösterge, 'çekirdek enflasyon'dur. Çekirdek enflasyon, daha açık bir dil ile özel sektör imalat sanayi TEFE'si olarak adlandırılabilir. Özel sektör imalat sanayinin enflasyonist eğilimlerini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Çekirdek enflasyonun yavaşlamaması halinde, yani özel sektör imalat sanayinin enflasyonist eğilimlerinin durulmaması halinde, enflasyon ile mücadelede başarı,

dolayısı ile enflasyonun yavaşlaması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, her ayın 3'ünde açıklanan TÜFE ve TEFE indeks değerleri ve indeks değerlerindeki artış ve azalışları dikkate alarak ve TEFE içerisinde açıklanan çekirdek enflasyon ayrıca dikkatle izlenerek krizin haberi önceden alınmalıdır.

TEFE	1993-2002 DÖNEMİ	2001 YILI		2002 YILI	
AYLAR	10 YILLIK AYLIK ORT.	GENEL TEFE	ÖZEL İMALAT	GENEL TEFE	ÖZEL İMALAT
OCAK	5,75	2,3	1,7	4,2	2,1
ŞUBAT	4,65	2,6	2,5	2,6	0,7
MART	5,55	10,1	10,8	1,9	1,3
İLK 3 AY	16,81	15,6	15,5	9,6	3,5
NİSAN	5,19	14,4	14,9	1,8	1,9
MAYIS	3,51	6,3	7,1	0,4	1,5
HAZİRAN	2,05	2,9	4,1	1,2	2,8
2. 3 AY	11,11	25,1	28,1	3,4	6,3
İLK 6 AY	29,79	44,5	48,0	12,5	10,7
TEMMUZ	3,14	3,3	3,9	2,7	4,1
AĞUSTOS	2,98	3,5	4,8	2,1	2,3
EYLÜL	5,03	5,4	5,4	3,1	2,5
3. 3 AY	12,14	12,7	14,8	8,1	9,1
İLK 9 AY	45,55	62,9	69,7	21,7	20,9
EKİM	4,51	6,7	7,6	3,1	1,8
KASIM	4,24	4,2	4,0	1,6	1,6
ARALIK	4,51	4,1	2,5	2,6	2,0
4. 3 AY	13,85	15,7	14,7	7,5	5,5
2. 6AY	27,68	30,4	31,7	16,2	15,1
12 AY	65,71	88,6	94,5	30,8	27,7

3.1.3 Ödemeler Dengesi ile ilgili Makro Göstergeler:

Son ele alacağımız makro gösterge grubu ödemeler dengesi ile ilgili verilerdir. Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından belirlenmiş kriterler çerçevesinde, her IMF üyesi ülkenin Merkez Bankası tarafından düzenlenmekte olan Ödemeler Dengesi Tablosu, bir ülkenin diğer ülkeler ile gerçekleştirdiği her türlü uluslararası ekonomik işlemi görmemizi sağlayan bir tablodur. Ödemeler Dengesi Tablosu'nda ülkeler arasındaki uluslararası ekonomik hareketler 3 ana kategoride toplanmıştır. Birincisi mal hareketleri; ikincisi görünmeyen kalem hareketleri ve üçüncüsü sermaye hareketleri. Ödemeler Dengesi Tablosu'nda mal ve görünmeyen kalem hareketleri Cari İşlemler Dengesi ana başlığı altında toplanırken, sermaye hareketleri ayrı bir başlık olarak belirlenmiştir.

Mal hareketlerinde ihracat ile ithalat arasındaki denge tanımlanmakta ve dış ticaret dengesi belirlenmektedir. Görünmeyen kalem hareketleri ise net hizmet gelirleri ile net dış alem faktör gelirlerinin toplamından oluşmaktadır. Yani, ilgili ülkenin hizmet satmaktan dolayı elde ettiği döviz geliri, ile hizmet satın almaktan dolayı harcadığı döviz gideri arasındaki net fark ile, yurtdışından elde edilen üretim faktör gelirleri ile yurtdışına çıkan üretim faktör giderleri arasındaki net farkın toplamı dikkate alınmaktadır. Dolayısı ile, Türkiye'nin mal ticaretinden elde ettiği net döviz geliri ile, hizmet ticaretinden ve üretim faktörleri gelirlerinden elde ettiği net döviz

girişinin toplamı Cari İşlemler Dengesi'ni vermektedir. Dolayısı ile, Cari İşlemler Dengesi esasen bir ülkenin döviz cinsinden elde ettiği gelirler ile döviz cinsinden yaptığı harcamaların bir dengesi olarak ifade edilebilir, ki kısaca 'Döviz Dengesi' olarak ta adlandırılabilir. Cari İşlemler Dengesi alt kalemi içerisinde, dış ticaret dengesi, net hizmet gelirleri ve net dış alem gelirleri alt kalemlerinin yanısıra Karşılıksız Transferler kalemleri de yer almaktadır.

**OCAK-EYLÜL DÖNEMİ İTİBARIYLA
DÖVİZ DENGESİ (Milyon \$)**

GÖSTERGELER	2001	2000
İHRACAT	25.758	23.331
<i>Bavul Ticareti</i>	2.253	2.071
İTHALAT	29.868	39.506
DIŞ TİC. AÇIĞI	-4.110	-16.175
<i>Karşılama Oranı (%)</i>	85,9	61,4
DİĞER MAL VE HİZ. GEL.	14.354	16.697
<i>Turizm (Net)</i>	5.132	4.433
Diğer	5.592	8.853
CARI İŞL. DENGESİ	2.514	-6.894

Bir ulusal ekonomi kendi iç dinamikleri ile, yani yanlış para ve maliye politikası, kamu kesimi genel dengesinin yanlış yönetimi, kamu harcamalarının kontrol edilememesi, kamu gelirlerinin arttırılamaması, parasal büyüklüklerdeki kontrolsüz genişlemeler ve iç borçlanmada izlenen yanlış politikalar ile krize gireceği gibi, bu hatalar mevcut iken yanlış kur politikasına bağlı ve/veya bağlı olmadan aynı zamanda döviz gelirleri ile döviz harcamaları arasında kurması gereken dengede bir dizi hata yaparak ekonomiyi krize sürükleyebilir veya krizin derinleşmesine sebep olabilir. Dış ticaret açığında hızlı büyüme; dış ticaret açığını finanse edemeyen bir görünmeyen kalem net geliri krizin habercisi, tetikçisi ve/veya besleyicisi olabilir.

Dünya Bankası ve IMF gibi uluslar arası ekonomik kuruluşlar tarafından tespit edilen en önemli krize yol açabilecek döviz açığı oranı, Cari İşlemler Dengesi/GSYİH oranının yüzde 6'ya ulaşmasıdır. GSYİH'nın yüzde 2'si kadar bir Cari İşlemler Açığı oranı risk olarak algılanmaz iken, oran yüzde 4'e ulaştığında bu değer bir kriz öncü göstergesi olarak algılanabilmekte, yüzde 6'lık bir oran ise bizzat tehlikenin ve derinleşen krizin en önemli belirtilerinden birisi olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin GSYİH'sı 200 milyar dolar olarak varsayılır ise, 4 milyar dolara kadar bir cari işlemler açığı risk olarak tarif edilmemekte, 8 milyar dolarlık bir açık ciddi bir tehlike sinyali olarak tanımlanmakta, 12 milyar dolar civarındaki bir açık ise krizin ve kaosun bizzat kendisi olarak tanımlanmaktadır. Nitekim, 2000 yılı sonunda 9.8 milyar dolar ile GSYİH'nın yüzde 5'i kadar cari işlemler açığı veren Türkiye'nin, ardından şubat ayında patlak veren siyasi kriz ile birlikte başlayan ve yüzde 100'lerin üzerinde TL'nin değer kaybetmesine yol açan bir devalüasyona sahne olan bir krize sürüklenmiş olması şaşırtıcı olmamalıdır.

Ödemeler Dengesi Tablosu'nda bir diğer önemli kalemi oluşturan sermaye hareketleri de krizin bir göstergesi olabilir. Sermaye Hareketleri ana kalemi eğer pozitif ise bu veri ilgili ülkeye net bir sermaye girişi yaşandığını, sermaye hareketleri kalemi negatif ise o ülkeden net bir sermaye

çıkışı yaşandığını gösterir. Eğer, doğrudan yatırım amaçlı yabancı sermaye girişinde, portföy amaçlı yabancı sermaye girişinde ve ilgili ülkenin kısa ve orta-uzun vadeli dış borçlanmasında belirli aksamalar ve olumsuz gelişmeler söz konusu ise, bu olumsuz etkiler kendisini net sermaye girişinde azalma ve nihayet net sermaye çıkışı olarak gösterecektir. Dolayısı ile TCMB tarafından ay, ay açıklanan Ödemeler Dengesi Tablosu'nda sermaye hareketleri ile ilgili ana kalem dikkatle izlendiğinde, bu kalemde sermaye girişinde bir yavaşlama, bir gerileme, hatta sermaye çıkışı gözlemleniyor ise, bu gelişme esasen bir krizin öncü göstergesi ve kriz patlak verdikten sonra ise krizin derinliği açısından önemli bir upucu teşkil edebilir.

**OCAK-EYLÜL DÖNEMİ İTİBARIYLA
SERMAYE HAREKETLERİ (Milyon \$)**

GÖSTERGELER	2001	2000
SERMAYE GİRİŞİ (NET)	-10.636	10.936
DOĞRUDAN YAT. (NET)	2.110	-257
PORTFÖY YAT. (NET)	-3.950	6.032
UZUN VAD. SER. HAR.	-885	2.914
KISA VAD. SER. HAR.	-7.911	2.247
NET HATA VE NOKSAN	-3.142	-1.645
REZERV HAREKETLERİ	11.264	-2.397

Nitekim, Türkiye'nin 2000 yılı ve 2001 yılı verileri karşılaştırıldığında bir önceki yılın ilk 9 ayında Türkiye'nin sağladığı 10 milyar dolarlık sermaye girişi kadar bir sermaye çıkışının 2001 yılının aynı döneminde gerçekleştiği gözlemleniyor. Bu veriler, yaşanan krizin boyutlarının görülmesi açısından önemli. Rezerv hareketleri kaleminde ise pozitif veri o ölçüde Merkez Bankası'nın döviz rezervi kaybetmek zorunda kaldığını gösteriyor. 2000 yılı sonunda 28 milyar dolar civarında döviz rezervi olan TCMB'nin 11 milyar dolar rezerv kaybetmesi de bu noktada krizin boyutlarını anlayabilmek için önemli bir delil niteliğindedir.

Ödemeler Dengesi ile ilgili veriler konusunda son bir durulması gereken nokta, ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Bu oranın belirli bir seviyenin altına inmesi, patlak verebilecek bir döviz krizinin öncü göstergesi olma özelliğini öne çıkarmaktadır. Türk ekonomisinde ihracat/ithalat oranının kriz yaratmayan oranı yüzde 65 ve üstüdür. Eğer, bu oran yüzde 65'in altına inerse, dış ticaret açığının etkisi kriz yaratacak boyuta ulaşabilmektedir.

AYLARA GÖRE YILLIK DIŞ TİCARET (MİL. \$)				
1998	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İHR/İTH
OCAK	26.411	48.051	-21.640	55,0
HAZİRAN	27.166	49.639	-22.203	54,7
EYLÜL	27.309	48.570	-21.261	56,2
ARALIK	26.974	45.921	-18.947	58,7
1999				
OCAK	26.663	45.042	-18.379	59,2
HAZİRAN	26.423	41.006	-14.538	64,4
EYLÜL	26.317	39.865	-13.538	66,0
ARALIK	26.587	40.687	-14.099	65,3
2000				

OCAK	26.827	41.688	14.861	64,3
HAZİRAN	27.597	47.754	-20.157	57,6
EYLÜL	27.806	51.285	-23.479	53,8
ARALIK	27.775	54.503	-26.778	50,9
2001				
OCAK	27.370	54.725	-27.355	50,0
MART	27.682	53.176	-25.494	52,1
HAZİRAN	28.412	48.827	-20.415	58,2
EYLÜL	29.077	44.575	-15.498	65,2
ARALIK	31.186	40.507	-9.321	77,0
2002				
OCAK	31.394	39.571	-8.177	79,3
ŞUBAT	31.217	38.790	-7.573	80,5
MART	31.435	39.136	-7.701	80,3
NİSAN	31.557	40.118	-8.561	78,7
MAYIS	31.549	40.707	-9.158	77,5
HAZİRAN	31.600	41.110	-9.510	76,9
TEMMUZ	32.068	42.063	-9.995	76,2
AĞUSTOS	32.304	42.741	-10.437	76,1
EYLÜL	32.829	43.523	-10.694	75,4
EKİM	33.370	44.772	-11.402	74,5
KASIM	33.897	45.912	-12.015	73,8

1998 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranının yüzde 65'in altına gerilemesi, 1999'da Türkiye'nin krizle boğuşmasına neden olmuş, kriz ithalatın yavaşlamasına neden olunca, 1999 yılı sonuna doğru bu oran düzelmiştir. 2000 yılında ise izlenen kur politikası ve ekonominin hedeflenen seviyenin üzerinde canlanması ihracatın ithalatı karşılama oranını yüzde 50'ye kadar indirmiş, Türkiye ihracatı kadar dış ticaret açığı veren bir ülke olarak kendini krizin içerisinde bulmuştur. 2001 yılında derinleşen krizin ithalat hacmini radikal bir şekilde daraltması ve ihracatın da devalüasyon nedeniyle hızlanması sonucunda, oran yüzde 77'ye kadar çıkmıştır. Nitekim, bu oran cari işlemler dengesinin ekim ayında 3.3 milyar dolarlık bir fazlalığa ulaşmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, yüzde 65'in altındaki ihracat/ithalat oranlarında, Türkiye dış ticaret açığını finanse edebilecek ölçüde döviz geliri elde edememektedir.